

Пензискиот систем во Република Северна Македонија

Анализа на состојбите

Сектор за управување со ризици
Ажурирана верзија, јануари 2024

Содржина

1. Вовед	3
2. Фактори кои влијаат на пензискиот систем	4
2.1. Демографски трендови	4
2.2. Пазар на труд и работна популација	12
3. Пензиска реформа во Република Македонија – импликации на I столб	18
3.1. Позначајни параметри за пензискиот систем 1990 – 2014	18
3.2. Период пред воведување на II и III столб	19
3.3. Период после воведување на II и III столб	20
4. Финансирање и одржливост на втор столб – можности и перспективи	32
4.1. Остварувања	32
4.2. Перформанс на капитално-финансираните пензиски фондови во РСМ	35
4.3. Перспективи: Воведување на мултифондови	37
4.4. Нето-заменска стапка	38
4.5. COVID-19	39
4.6. Ефекти од воениот конфликт помеѓу Русија и Украина	40
5. Пензискиот систем како дел од вкупните јавни финансии	42
6. Заклучоци и препораки	44

1. Вовед

Демографските фактори како стареењето на населението, забавувањето на економскиот раст и затегнатите владини буџети на крајот на изминатиот век доведоа до раст на трошоците за пензии и пад на ресурсите со кои владите ги финансираат пензиските обврски.¹

На ваквите промени се одговара на различни начини. Промени во стапките на придонеси, промени во возраста на пензионирање, понатаму структурни промени и воведување на приватно-управувани пензиски фондови, односно повеќестолбен пензиски систем. Голем број земји во светот пристапија кон реформи на своите пензиски системи и процеси чија цел е да одговорат на предизвиците и да осигураат одржливост на самите системи.

Република Северна Македонија исто така започна реформа на пензискиот систем. Оваа реформа беше иницирана во 1997 година со проект на Министерството за труд и социјална политика. Во 2002 година, македонскиот парламент донесе Закон за задолжително капитално финансирано пензиско осигурување. Реформата вклучуваше воведување на втор и трет столб, односно приватно капитално-финансирано пензиско осигурување. Така, веќе во 2005 година започнаа со работа Друштвата за управување со пензиски фондови.

За време на изминатите декади е направен голем прогрес во спроведувањето на реформите во пензискиот систем во Република Северна Македонија. Но се уште остануваат многу предизвици кои треба да бидат решени. Неповолноста на демографските трендови продолжува, а обврските за пензии на државата сеуште се високи.

Следењето на состојбите и континуираното унапредување на пензискиот систем во Република Северна Македонија во насока на одржливост се неопходност. Стабилноста на пензискиот систем е главна цел на реформите кои се спроведуваат. Демографските трендови, тековните состојби на пазарот на труд и во економијата, како и промените во стапките на придонес за пензиско осигурување во минатото се доминантни фактори кои имаат влијание врз одржливоста на пензискиот систем. Следствено, во оваа анализа ќе направиме подлабок осврт на тековните состојби, трендовите и очекувањата за идните движења со цел да направиме обид да ги согледаме перспективите и да утврдиме потенцијални идни чекори во насока на продолжување на реформите и понатамошни активности за унапредување на пензискиот систем.

¹ Извор: Pension Reform: Issues and Prospects for NDC Schemes, World Bank Group

2. Фактори кои влијаат на пензискиот систем

Врз одржливоста на пензискиот систем влијаат повеќе фактори. Како фактори чие влијание е од суштинска важност ги издвојуваме демографските трендови и стопанските трендови и работната популација, односно економските состојби и состојбите на пазарот на труд.

2.1. Демографски трендови

Кога станува збор за демографските трендови, ги разгледуваме промените што се случиле во структурата на населението во изминатата декада. Овие промени може да се резултат на промени во наталитетот/морталитетот кај населението и миграциони процеси кај населението.

2.1.1. Основни демографски индикатори

Табела: Основни демографски индикатори во Р. Македонија

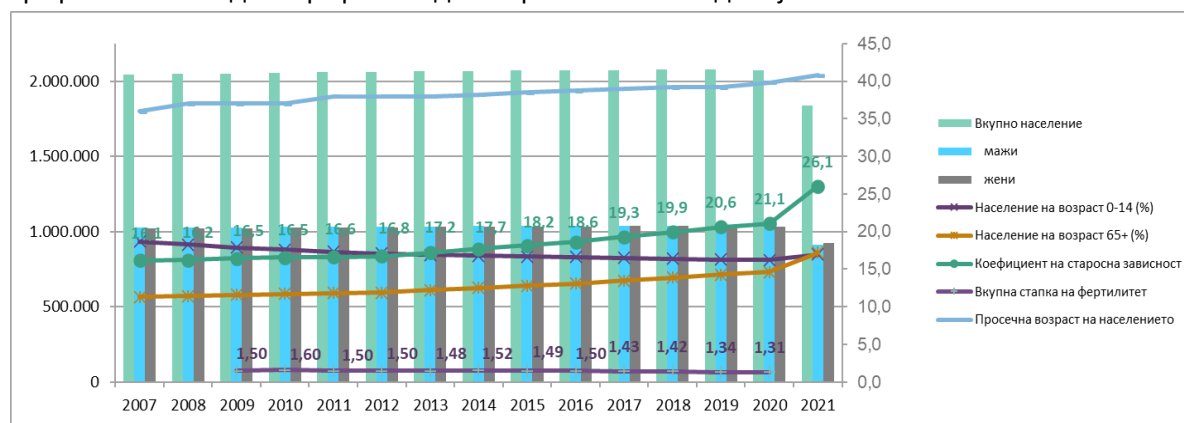
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
Вкупно население	2.043.559	2.046.898	2.050.671	2.055.004	2.058.539	2.061.044	2.064.032	2.067.471	2.070.326	2.072.490	2.074.502	2.076.217	2.076.694	2.072.531	1.836.713
мажи	1.024.489	1.026.022	1.027.810	1.029.848	1.031.403	1.032.532	1.033.990	1.035.680	1.037.060	1.038.107	1.038.948	1.039.742	1.039.958	1.037.467	911.087
жени	1.019.070	1.020.876	1.022.861	1.025.156	1.027.136	1.028.512	1.030.042	1.031.791	1.033.266	1.034.383	1.035.554	1.036.475	1.036.736	1.035.064	925.626
Население на возраст 0-14 (%)	18,7	18,3	17,9	17,6	17,3	17,1	16,9	16,8	16,7	16,6	16,5	16,4	16,3	16,2	17,0
Население на возраст 65+ (%)	11,3	11,4	11,6	11,7	11,8	11,9	12,2	12,5	12,8	13,1	13,5	13,9	14,3	14,6	17,2
Вкупна стапка на фертилитет			1,50	1,60	1,50	1,50	1,48	1,52	1,49	1,50	1,43	1,42	1,34	1,31	
Просечна возраст на населението	36,0	37,0		37,0	38,0	38,0	38,0	38,2	38,5	38,7	39,0	39,2	39,2	39,8	40,8
Индекс на стареење	60,4	62,3	64,8	66,5	68,2	69,6	72,2	74,4	76,6	78,9	81,8	84,8	87,7	90,1	101,3
Коефициент на старосна зависност	16,1	16,2	16,5	16,5	16,6	16,8	17,2	17,7	18,2	18,6	19,3	19,9	20,6	21,1	26,1

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>), Статистички атлас 2021

*податоците прикажани во табелата за 2007-2020 се од ДЗС, но податоците од 2021 година нудат поголема прецизност бидејќи истите се од последниот Попис на населението во РСМ спроведен во 2021 година.

Податоците покажуваат дека во РСМ, заклучно со 2021 година вкупното население броело 1,837 милиони луѓе, од кои 911 илјади мажи и 925 илјади жени. Притоа, се забележува дека процентуалното учество на населението на возраст 0-14 години во вкупното население во последната декада опаѓа заклучно со 2020 година, а бележи одреден раст во 2021 година (2007: 18,7%, 2020: 16,2%, 2021: 17,0%). Процентуалното учество на населението на возраст 65+ години во вкупното население континуирано се зголемува (2007: 11,3%, 2021: 17,2%).

График: Основни демографски индикатори во Р.С. Македонија

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>), Статистички атлас 2021

Коефициентот на старосната зависност претставува сооднос меѓу вкупниот број на лица кои се на возраст кога главно се економски неактивни (65 и повеќе години) и бројот на лица на

работоспособна возраст (15 - 64). Овој коефициент во текот на целиот разгледуван период забележува зголемување и во 2021 година е на ниво од 26,1%.

Коефициентот кој го мери соодносот меѓу вкупниот број на лица кои се економски неактивни, вклучувајќи ги и лицата 0-14 години покрај лицата со 65 и повеќе години за 2021 година изнесува 51,8.

Вкупната стапка на фертилитет го покажува веројатниот просечен број на живородени деца што би ги родила една жена од набљудуваната генерација, во фертилниот период (15-49 години), под услов на исто влијание на специфичните стапки на фертилитетот, како и во набљудуваната година, без влијание на морталитетот. Вкупната стапка на фертилитет во периодот по 2016 година се намалува и во 2020 година е на ниво од 1,31.

Просечната возраст на населението во последната декада се зголемува. Во 2007 година просечната возраст на населението изнесувала 36,0 години додека во 2021 година просечната возраст на населението изнесувала 40,8 години.

Според податоците од последниот Попис на населението на РСМ, во 2021 година за прв пат, бројот на население на возраст над 65 години го надминува населението на возраст до 14 години што го носи индексот на стареење на ниво од 101,3.

2.1.2. Промени на старосната структура на населението во Р.С. Македонија

Ги следиме промените на старосната структура преку податоците од направените пописи во Р.С. Македонија од 1948 година. Забележуваме дека и со проширување на разгледуваниот временски хоризонт за неколку декади можеме да го воочиме истиот тренд на зголемување на просечната старост на населението.

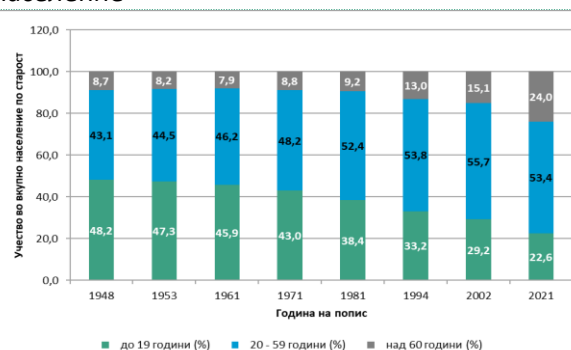
Индексот на стареење се смета за еден од најдобрите показатели за староста на популацијата. Имено, во пописот во 2021 година, овој индекс за прв пат бележи вредност повисока од 100% што подразбира поголемо учество на старото население во споредба со младото.

Табела: Просечна старост на населението и индекс на стареење (%)

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

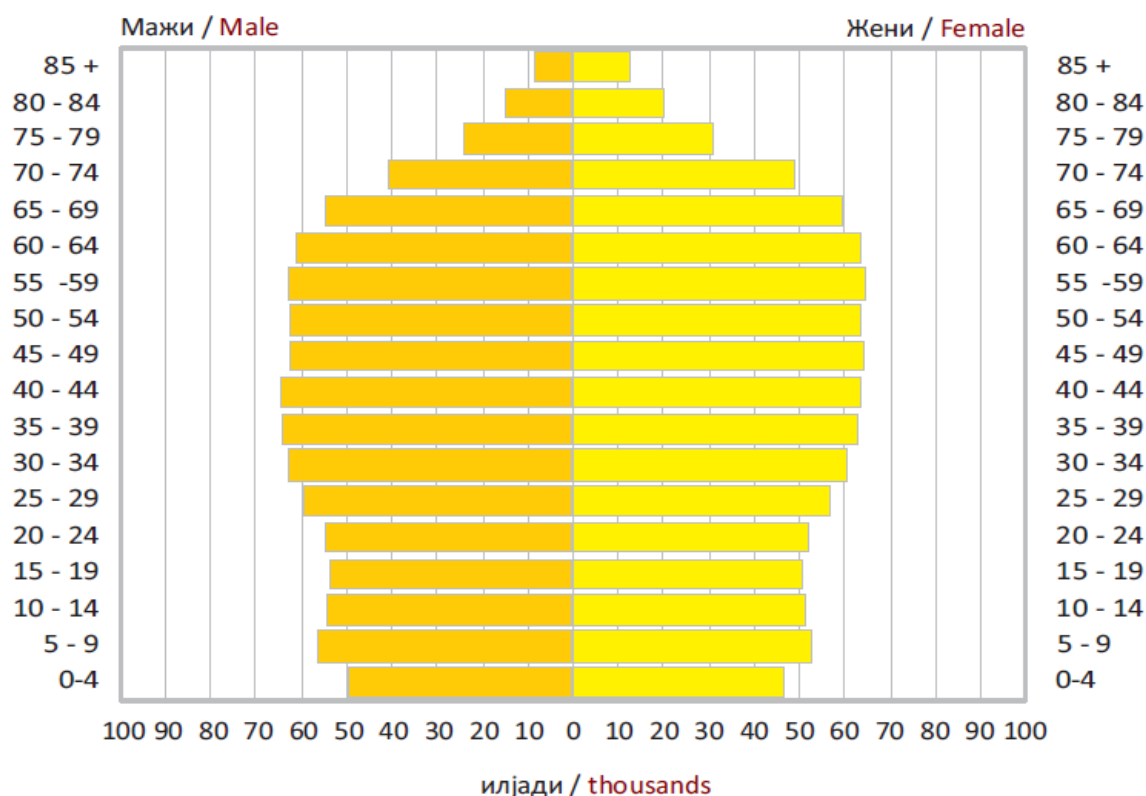
График: Учество на различни категории на население според староста во вкупното население

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Во однос на тоа колку одредена категорија на население според возраста учествува во вкупното население, забележуваме дека учеството на бројот на лица до 19 години континуирано опаѓа за сметка на категориите лица со возраст од 20 до 59 години и лица со возраст над 60 години. Во пописот од 2021 година, се забележува намалување на учеството на бројот на лица до 19 години и од 20 до 59 години во вкупното население, за сметка на раст на учеството на лица над 60 години.

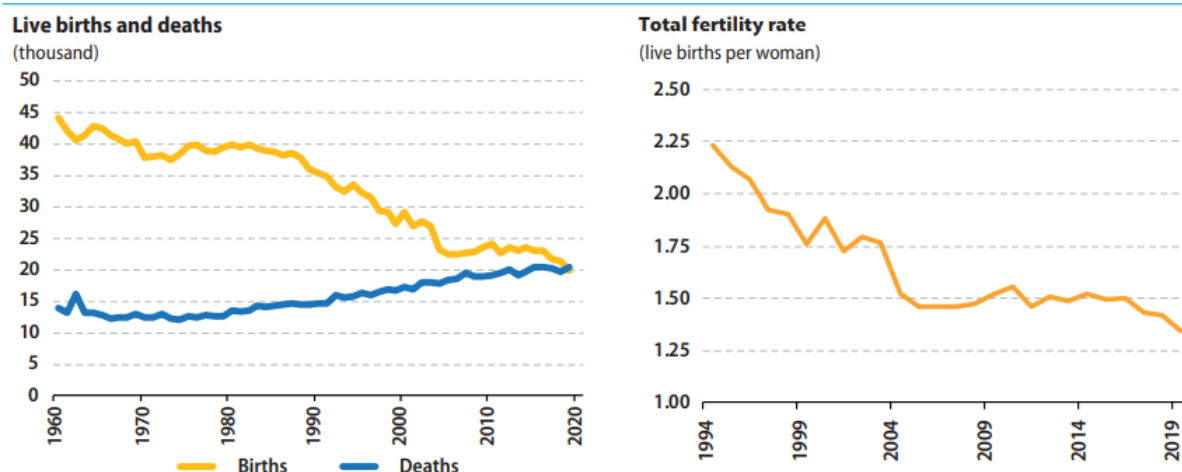
График: Население во Р. Македонија на 30.06.2021 според петгодишни групи на возраст, по пол
30.06.2021¹⁾

Извор: Статистички атлас 2021 година, публикација на Макстат

2.1.3. Стапка на фертилитет

Приказ: Годишен број на живородени и починати лица и стапка на фертилитет

Извор: Eurostat, Demographic developments in the Western Balkans and Turkey, edition 2021

Табела: Стапки на фертилитет во Р.С. Македонија и по региони за период 1994 - 2020

	1994	1996	2000	2006	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Република Македонија	2,10	1,90	1,70	1,50	1,50	1,60	1,50	1,50	1,48	1,52	1,49	1,50	1,43	1,42	1,34	1,31
Пелагониски регион	2,00	1,70	1,60	1,50	1,60	1,50	1,40	1,40	1,38	1,49	1,45	1,40	1,38	1,29	1,24	1,23
Вардарски регион	1,80	1,90	1,60	1,40	1,50	1,50	1,40	1,60	1,48	1,50	1,55	1,57	1,56	1,48	1,39	1,30
Североисточен регион	2,30	2,20	2,00	1,50	1,60	1,60	1,50	1,60	1,53	1,53	1,43	1,42	1,42	1,33	1,25	1,19
Југозападен регион	2,30	2,00	1,50	1,30	1,20	1,30	1,20	1,20	1,16	1,23	1,19	1,19	1,09	1,05	0,98	1,01
Скопски регион	2,00	1,90	1,70	1,60	1,70	1,80	1,70	1,80	1,77	1,82	1,79	1,90	1,76	1,84	1,75	1,74
Југоисточен регион	2,00	1,70	1,70	1,40	1,60	1,60	1,40	1,60	1,54	1,52	1,56	1,50	1,43	1,45	1,29	1,23
Полошки регион	2,50	2,20	1,70	1,40	1,40	1,40	1,30	1,30	1,34	1,33	1,29	1,21	1,20	1,17	1,11	1,05
Источен регион	1,80	1,60	1,50	1,30	1,40	1,40	1,20	1,30	1,22	1,29	1,29	1,27	1,22	1,18	1,08	1,04

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Генерално стапката на фертилитет во Република Северна Македонија опаѓа заклучно со 2020 година. Најниска стапка на фертилитет во 2020 година има во Југозападен регион (1,01) и Источен регион (1,04), додека највисока стапка на фертилитет има во Скопскиот регион (1,74).

Ваквите стапки на фертилитет укажуваат на нерамномерен раст на населението по региони.

Главен фактор кој влијае на ваквата состојба се изразените миграциони движења: внатрешно во рамки на државата и иселување на населението во други држави. Високата стапка на фертилитет во Скопскиот регион е резултат на миграционите движења од останатите региони кон овој регион. Изразена е нерамномерноста помеѓу Скопскиот регион и останатите региони како и помеѓу урбаните и руралните средини.

Причини за миграциите (кон Скопскиот регион или надвор од земјата) се лошите состојби на пазарот на труд и високата стапка на невработеност, особено во руралните средини и помеѓу помладото население. Состојбите на пазарот на труд ќе бидат подетално разгледани во наредната глава.

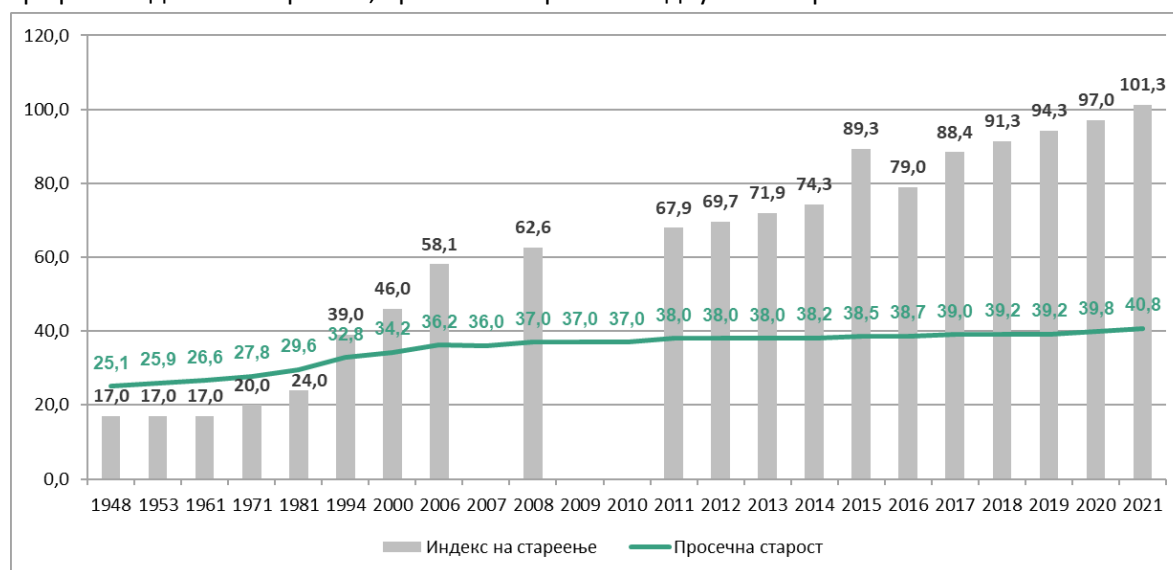
Ваквите процеси ја менуваат структурата на населението по региони и може да водат до недостаток на работоспособно население и неискористен физички капитал во регионите од каде има иселување и пренаселеност и намалување на квалитетот на живот во регионите каде има доселување.

2.1.4. Стадиуми на демографско стареење

Ако ја земеме просечната старост на населението и индексот на стареење, со цел да го увидиме стадиумот на демографско стареење, може да се утврди дека Република С. Македонија се наоѓа во демографска старост.

По региони, најлоша е состојбата кај Источниот регион, Пелагонискиот и Вардарскиот регион, додека најповолна е кај Полошкиот регион.

График: Индекс на стареење, просечна старост и стадиум на стареење

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

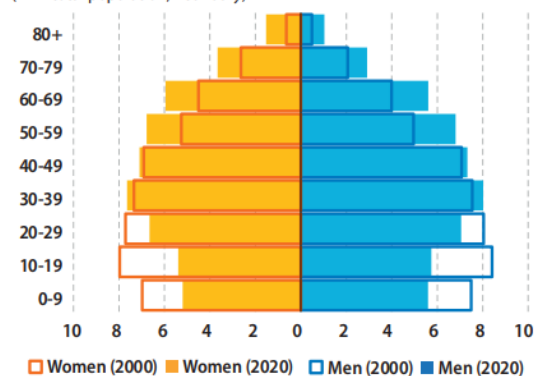
2.1.5. Основни демографски индикатори кај земјите од Западен Балкан

Доколку ги забележиме популационите пирамиди кај земјите од Западен Балкан и Турција, ќе забележиме дека кај сите земји (со исклучок на Косово) има одредено влошување на демографските податоци, односно појава на демографско стареење во последните декади.

Приказ: Популациони пирамиди кај избрани балкански земји

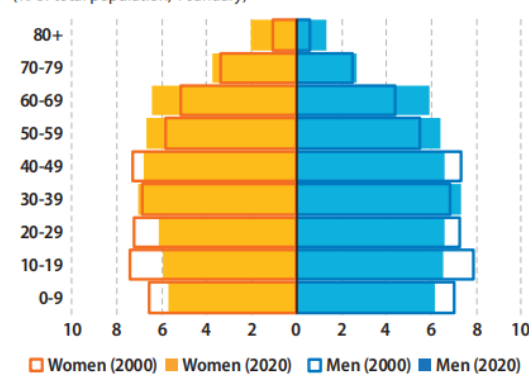
Северна Македонија

Population by age group, 2000 and 2020
(% of total population, 1 January)

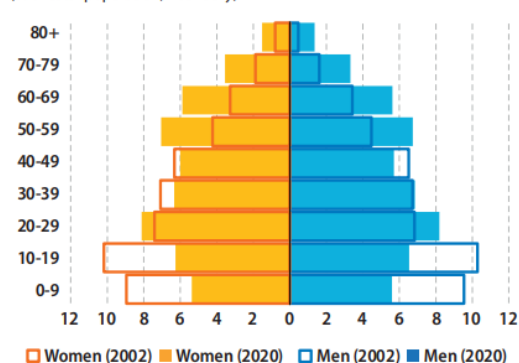
Црна Гора

Population by age group, 2000 and 2020
(% of total population, 1 January)

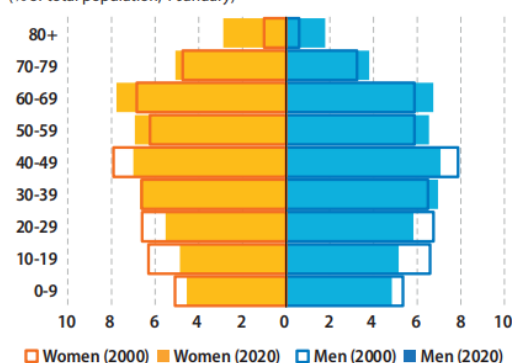
Албанија

Population by age group, 2002 and 2020
(% of total population, 1 January)

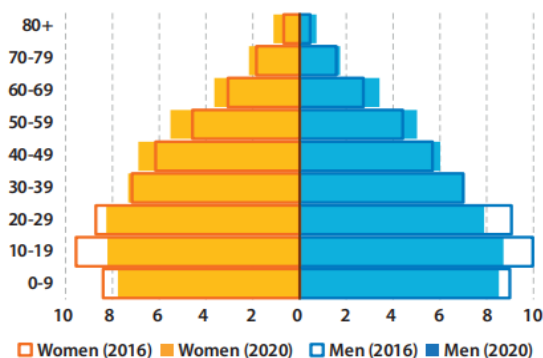
Србија

Population by age group, 2000 and 2020
(% of total population, 1 January)

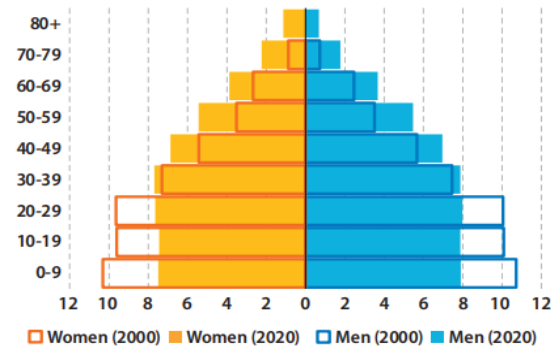
Косово

Population by age group, 2016 and 2020
(% of total population, 1 January)

Турција

Population by age group, 2000 and 2020
(% of total population, 1 January)

Извор: Eurostat, Demographic developments in the Western Balkans and Turkey, edition 2021

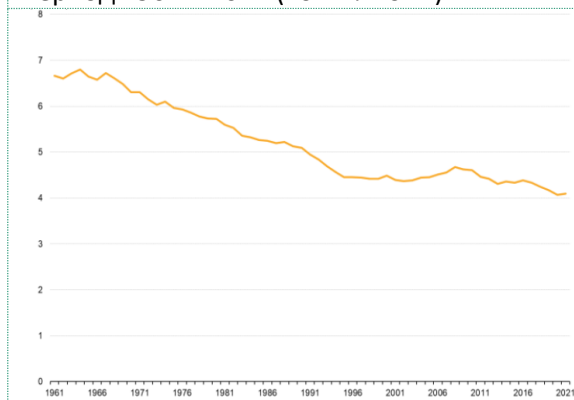
2.1.6. Основни демографски индикатори во Европа

Според статистичките податоци може да се утврди дека демографските движења во Република Северна Македонија се неповолни. Сепак, во однос на ваквиот демографски тренд можеме да констатираме дека Република Северна Македонија не е изолиран случај. Ваков тренд постои и кај структурата на население во рамки на Европска Унија.

Од 1960 година до 2000 година бројот на живородени деца годишно континуирано опаѓа. Во првата декада од дваесет и првиот век има одреден раст, но бројката (која во 2015 година била нешто повеќе од 5 милиони деца годишно) е значително пониска од бројот на живородени деца во текот на 60тите години од минатиот век (кога оваа бројка изнесувала над 7,5 милиони деца годишно).

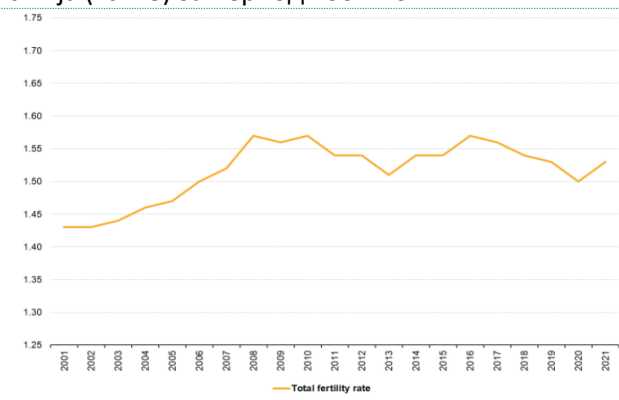
Во 2021 година, вкупната стапка на фертилитет во ЕУ беше 1,53 живородени деца по жена (во споредба со 1,50 во 2020 година). Вкупната стапка на фертилитет во ЕУ се искачи од ниско ниво од 1,43 во 2001 и 2002 година на релативно високо ниво од 1,57 во 2010 година; последователно, ова беше проследено со мало намалување на 1,51 во 2013 година пред скромните скокови до 2017 година, кога индикаторот почна повторно да се намалува на најниско ниво од 1,50 во 2020 година. Во 2021 година, може да се забележи пораст во споредба со 2020 година.

График : Број на живородени деца во ЕУ за период 1961 – 2021 (во милиони)

Извор: Eurostat

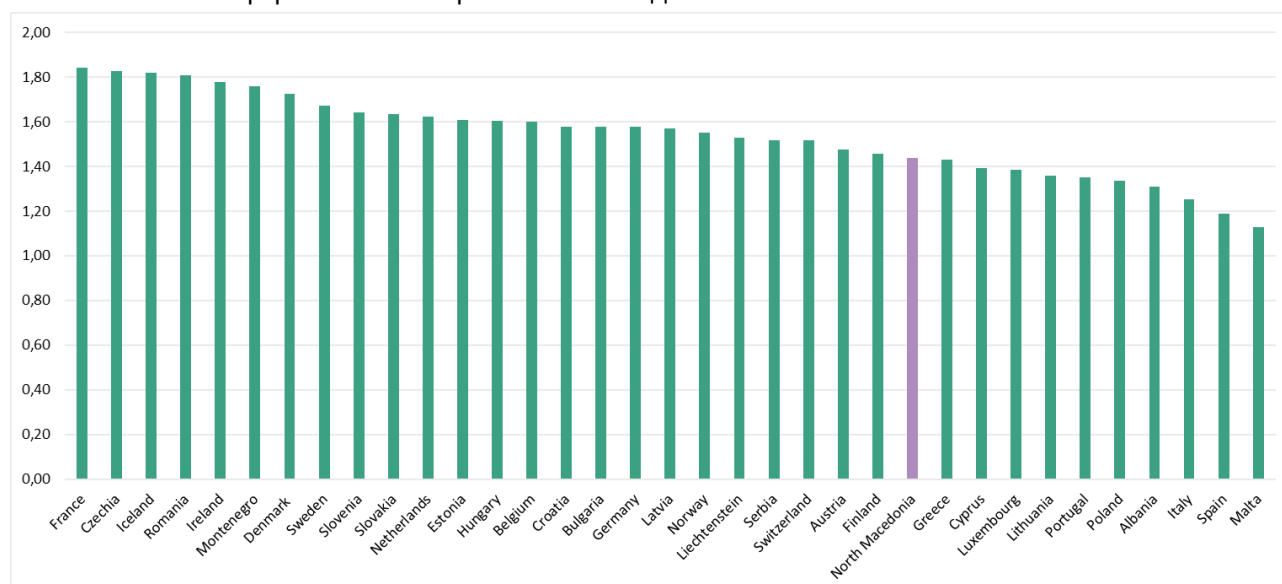
График: Стапки на фертилитет во Европската Унија (ЕУ-28) за период 2001-2021

Извор: Eurostat

Во оваа група на земји (која покрај земјите членки на ЕУ ги вклучува и останатите европски земји, Македонија влегува во втората половина на земји со пониска стапка на фертилитет од просекот. Во рамки на Европа, највисока стапка на фертилитет имаат Франција (1,84) и Чешка (1,83%), додека најниски стапки на фертилитет имаат Малта (1,13) и Шпанија (1,19). Просечната стапка на фертилитет во Европа е 1,53 во 2021 година, додека на Република Северна Македонија е 1,44.

Табела: Стапки на фертилитет во Европа во 2021 година

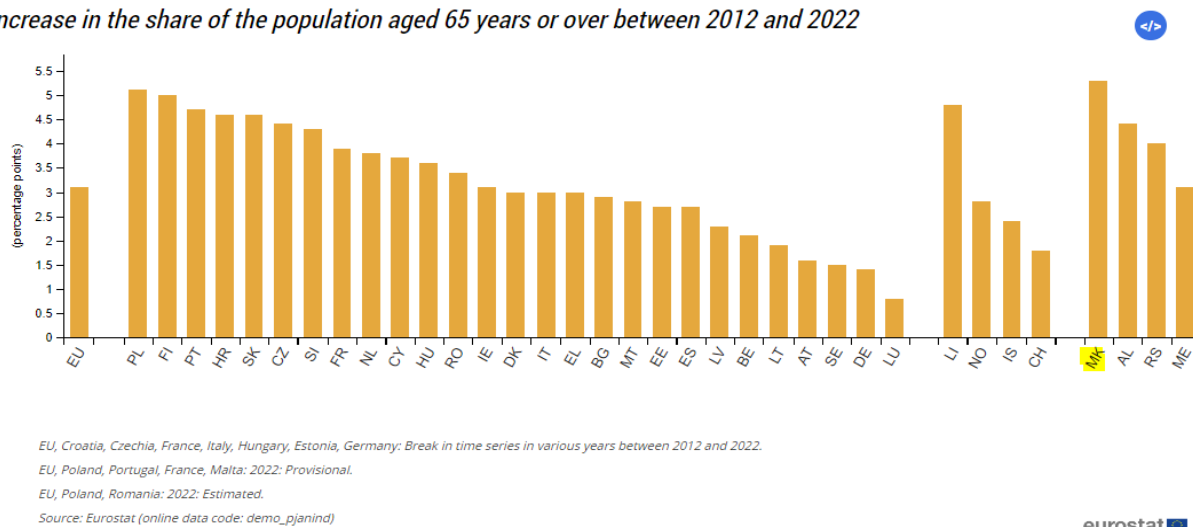

Извор: Eurostat

Треба да се напомени дека имиграционите движења на населението влијаат врз овие стапки и во рамки на Европа. Континентот се соочува со интензивно движење на населението, како интерно помеѓу земјите-членки на ЕУ, така и интернационално. Притоа земјите - членки на ЕУ се соочуваат со зголемено доселување на население од другите континенти. Така, последната бегалска криза во 2016 година донесе голем бран бегалци од Сирија и Блискиот Исток во Европа. Помеѓу европските земји исто така има разлики. Додека развиените земји како Франција, Германија, Велика Британија, земјите од Бенелукс групата и скандинавските земји имаат континуирано поголем број на доселувања од иселувања во последните декади, со подобрен стандард на живот и растот на економиите и периферните европски економии (Шпанија, Италија) како и источно – европските земји (Чешка, Словачка, Словенија) имаат раст на имиграциите. Од друга страна, дел од овие земји се соочуваат со емиграција на млади и стручни лица (процес познат како „одлив на мозоци“) кон високо развиените земји. Во многу европски земји се воведуваат социјални политики како намалено работно време, зголемена грижа за деца итн. чија цел е зголемување на стапката на фертилитет.

График: Зголемување на учеството во популацијата на лица на возраст од 65+ кај европските земји во периодот од 2012 до 2022 година (во пп)

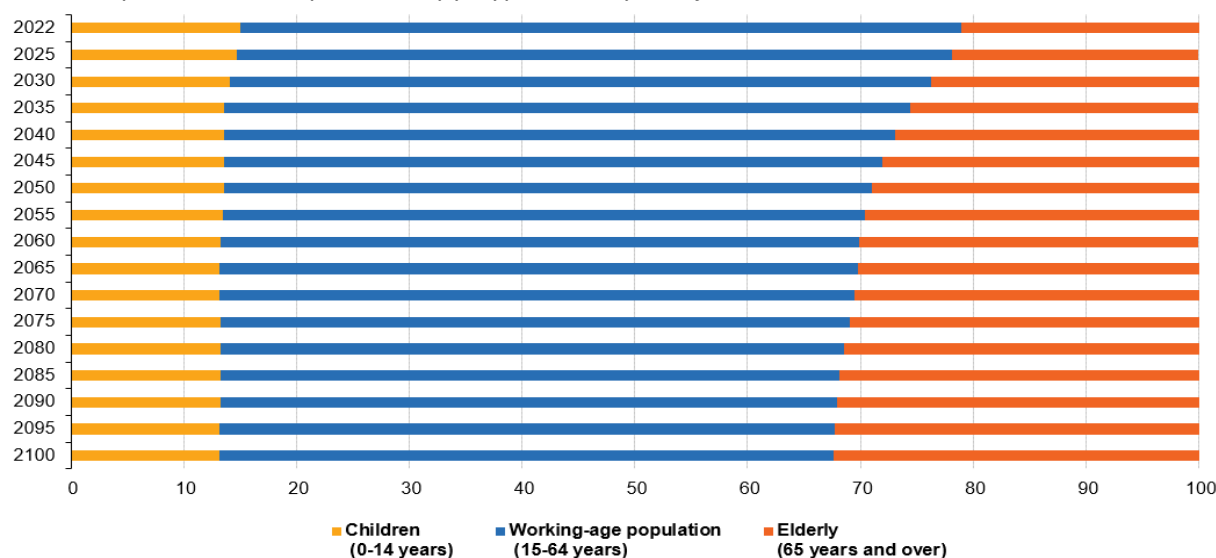
Increase in the share of the population aged 65 years or over between 2012 and 2022

Извор: Eurostat

Република Северна Македонија е земја со најголем раст на учеството во популацијата на лица на возраст од 65+ во периодот од 2012 до 2022 година помеѓу европските земји.

Табела: Проекции за возрасната структура на популацијата во ЕУ до 2100

Извор: Eurostat

Генерално, проекциите до 2100 година укажуваат на понатамошно стареење на населението и зголемување на учеството на населението над 65 години во вкупната популација, односно зголемување на коефициентот на старосна зависност во Европската Унија.

Очигледен е трендот на стареење на населението, како во Европа, така и во Република Северна Македонија. Ваквата демографска структура претставува значаен ризик фактор по одржливоста на поставените пензиски системи.

2.2. Пазар на труд и работна популација

Во овој сегмент ќе го разгледаме пазарот на труд во Република Северна Македонија.

Согласно податоците објавени од страна на Државниот завод за статистика од вкупниот број на жители 1.837.114, бројот на работоспособно население во Република Северна Македонија во 2021 година изнесува 1.682.800.

Работоспособното население го сочинуваат сите лица на возраст од 15 – 79 години. Работната сила го претставува економски активното население, во кое влегуваат вработените и невработените кои активно бараат работа (превземаат конкретна активност за наоѓање работа).

Табела: Работоспособно население според економската активност, по возрасни групи во Р.С. Македонија во 2020 и 2021 година

Возраст/ Age	Вкупно/ Total		Работна сила Labour force		Вработени Employed		Невработени Unemployed		Неактивно население Inactive population	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Вкупно/ Total	1.685.589	1.682.800	950.858	943.004	794.909	795.087	155.949	147.917	734.731	739.796
15-24	245.698	239.757	75.807	67.398	48.766	42.894	27.042	24.503	169.891	172.359
25-49	777.870	776.114	620.690	622.384	522.329	528.783	98.363	93.602	157.180	153.730
50-64	410.828	410.339	243.440	243.721	212.894	214.004	30.545	29.717	167.388	166.618
65 години и повеќе	251.190	256.590	10.920	9.500	10.920	9.406	:	:	240.270	247.090
15-64	1.434.396	1.426.210	939.937	933.503	783.989	785.681	155.950	147.822	494.459	492.707

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Во наредните табели забележуваме дека во последната декада, според податоците на Државниот завод за статистика има намалување на невработеноста, односно зголемување на вработеноста во Република Северна Македонија.

Во наредната табела ја согледуваме структурата на работната сила и неактивното население во Република Северна Македонија. Притоа:

- **Стапката на активност** претставува учество на работната сила во работоспособното население на возраст од 15 години и повеќе;
- **Стапката на вработеност** го претставува учеството на вработените во работоспособното население на возраст од 15 години и повеќе;
- **Стапката на невработеност** го претставува учеството на бројот на невработените во вкупната работна сила.

Табела: Стапки на активност на населението на возраст од 15 години и повеќе според возраста, 2020 и 2021

	Стапка на активност		Стапка на вработеност	
	2020	2021	2020	2021
Вкупно	56,4%	56,0%	47,16%	47,25%
15-24	30,9%	28,1%	19,85%	17,89%
25-49	79,8%	80,2%	67,15%	68,13%
50-64	59,3%	59,4%	51,82%	52,15%
65 години и повеќе	4,3%	3,7%	4,35%	3,67%
15-64	65,5%	65,5%	54,66%	55,09%

1) Стапка на вработеност - учество на вработените во работоспособното население на возраст од 15 години и повеќе (според препораките на Меѓународната организација на трудот - ИЛО)

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

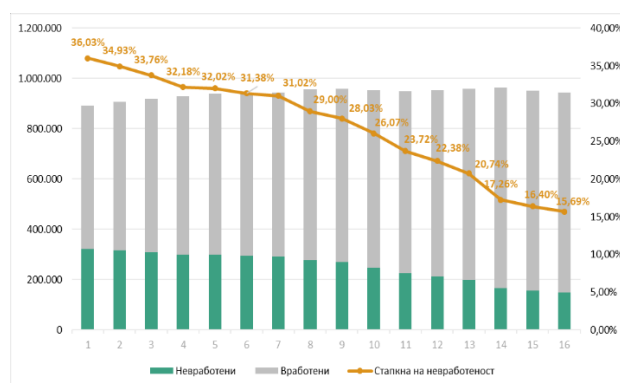
Стапката на невработеност во Република Северна Македонија во 2021 година изнесува 15,7 и бележи континуиран пад од 2006 година кога изнесувала 36.

Високата стапка на невработеност е последица на процесот на транзиција низ кој помина земјата, кој беше пропратен со затворање на голем број фабрики и индустриски капацитети и масовно губење на работни места. Така, во 1990 година стапката на невработеност изнесувала 23,55, за да по започнувањето на процесот на приватизација стапката на невработеност се зголеми на 35,6 во 1995 година. Високата стапка на невработеност се задржува во целата наредна декада, достигнувајќи 37,3 во 2005 година.

Табела: Работна сила во РСМ (2006 – 2021)

Година	Работна сила	Вработени	Невработени	Стапка на невработеност
2006	891.678	570.404	321.274	36,03%
2007	907.139	590.236	316.903	34,93%
2008	919.425	609.016	310.409	33,76%
2009	928.775	629.901	298.873	32,18%
2010	938.293	637.855	300.439	32,02%
2011	940.048	645.085	294.963	31,38%
2012	943.055	650.554	292.502	31,02%
2013	956.057	678.838	277.219	29,00%
2014	958.998	690.188	268.809	28,03%
2015	954.924	705.991	248.933	26,07%
2016	948.599	723.550	225.049	23,72%
2017	954.212	740.648	213.564	22,38%
2018	957.623	759.054	198.569	20,74%
2019	964.014	797.651	166.363	17,26%
2020	950.858	794.909	155.949	16,40%
2021	943.004	795.087	147.917	15,69%

График: Работна сила во РСМ (2006 – 2021)

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

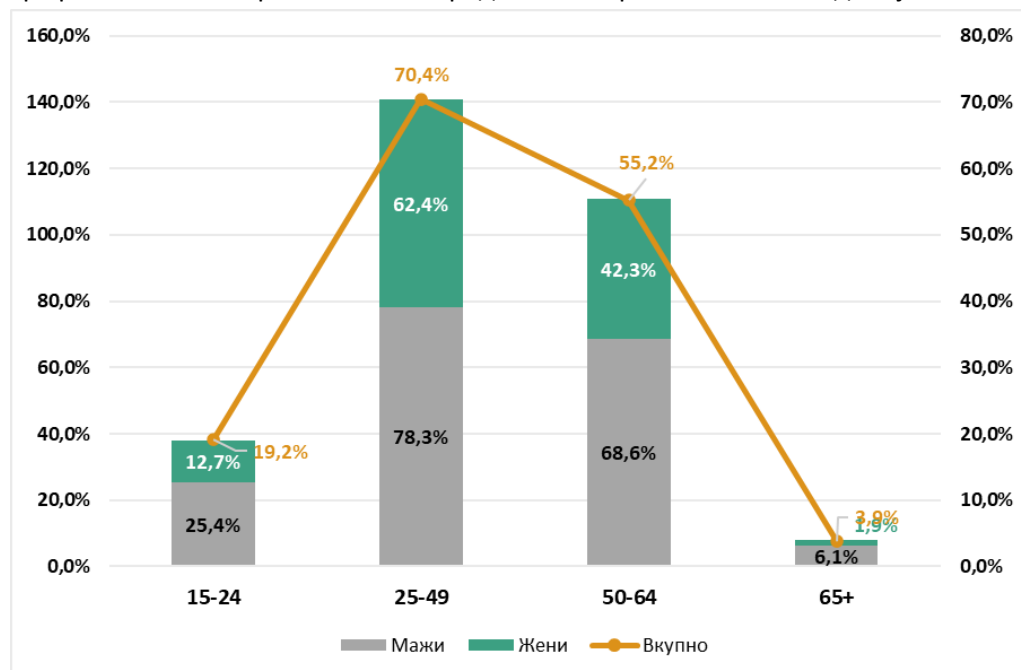
Тековно стапката на невработеност е на најниско ниво од разгледуваниот период. Според овие показатели се забележуваат повисоки стапки на невработеност кај помладото население, односно, во 2022 година 32,5% од работната сила на возраст од 15-24 години, односно 29,5% од машки пол и 38,2% од женски пол на возраст од 15-24 години се невработени кои активно бараат работа.

График: Стапки на невработеност според пол и возраст во Р. Македонија од 2020 до 2022

	Стапка на невработеност								
	Вкупно			Мажи			Жени		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Возраст	16,4	15,7	14,4	16,7	16,4	15,7	15,9	14,6	12,5
15-24	35,7	36,4	32,5	34,0	33,5	29,5	38,6	41,3	38,2
25-49	16,0	15,2	14,4	16,3	16,1	15,9	15,6	14,0	12,5
50-64	12,3	12,0	10,8	13,5	13,6	13,0	9,9	8,8	6,4
65 и повеќе години	0,0	0,9	0,3	0,0	1,3	0,4	0,0	0,0	0,0
15-64	19,8	19,5	18,3	20,0	19,4	19,3	19,3	19,6	16,8

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

График: Стапки на вработеност според пол и возраст во Р.С. Македонија во 2022

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Табела: Невработени според должината на невработеноста и пол, 2021

		Вкупно	до 1 месец	2-5 месеци	6-11 месеци	12-17 месеци	18-23 месеци	2 години	3 години	4 и повеќе години
Невработени	Вкупно	147.917	3.619	12.474	14.259	14.609	11.223	2.223	14.862	74.648
	Мажи	92.880	2.113	7.350	8.028	8.408	6.460	1.286	9.374	49.860
	Жени	55.036	1.506	5.124	6.230	6.201	4.762	937	5.488	24.788
Структура според полот во %	Вкупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Мажи	62,8	58,4	58,9	56,3	57,6	57,6	57,8	63,1	66,8
	Жени	37,2	41,6	41,1	43,7	42,4	42,4	42,2	36,9	33,2
Структура според должината на невработеноста во %	Вкупно	100,0	2,4	8,4	9,6	9,9	7,6	1,5	10,0	50,5
	Мажи	100,0	2,3	7,9	8,6	9,1	7,0	1,4	10,1	53,7
	Жени	100,0	2,7	9,3	11,3	11,3	8,7	1,7	10,0	45,0

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Табела: Невработени според должината на невработеноста и возраста, 2022

Возраст	Вкупно	Должина на невработеност							
		до 1 месец	2-5 месеци	6-11 месеци	12-17 месеци	18-23 месеци	2 години	3 години	4 и повеќе години
15-19	2.951	:	625	688	:	:	:	:	:
20-24	16.405	619	1.173	1.513	2.249	1.881	:	3.615	5.051
25-29	18.147	707	1.638	1.594	869	1.448	:	2.992	8.750
30-34	17.368	921	1.904	756	919	1.243	:	2.049	9.233
35-39	11.706	:	955	1.020	1.043	521	:	751	6.895
40-44	10.982	513	521	888	817	665	:	1.160	6.247
45-49	13.593	:	1.110	586	986	704	:	1.286	8.413
50-54	9.369	:	620	712	819	:	:	1.091	5.571
55-59	9.658	:	503	874	:	:	:	729	6.387
60-64	5.832	:	503	:	:	:	-	665	4.043
65 +	:	-	-	-	-	-	-	-	:
Вкупно	116.045	4.696	9.552	8.838	8.843	7.310	1.381	14.555	60.869

Извор: Државен завод за статистика (<http://www.stat.gov.mk>)

Исто така, значајно е да се напomenи високото учество на долгорочна невработеност во вкупната невработеност. Долгорочно невработени се невработените кои немаат работа повеќе од 1 година. Загрижувачки е високиот број на население со возраст од 25-34 години кое е невработено 4 и повеќе години, особено поради високата работоспособност кај младото население. Овие податоци упатуваат на состојба во која вработените тешко се решаваат за промена на работното место додека должината на невработеноста кај невработените расте поради малиот број на новоотворени работни места.

Процесот на приватизација доведе до губење на голем број работни места и драстично зголемување на стапката на невработеност во Република Северна Македонија во 90тите години. Во последната декада е забележано одредено подобрување, но состојбите на пазарот на труд во Република Северна Македонија укажуваат на се уште релативно висока стапка на невработеност, особено кај помладата популација.

Високото учество на долгорочната невработеност во вкупната невработеност само уште повеќе ја потенцира потребата од стратегија за намалување на невработеноста и преквалификации на населението. Ова исто така би имало позитивен импакт и врз намалување на процесите на иселување поради лошите состојби на пазарот на труд. Политиките со цел зголемување на вработеноста, а со тоа и зголемување на уплата на придонеси се аспект кој е од голема важност во обезбедувањето долгорочна одржливост на пензискиот систем.

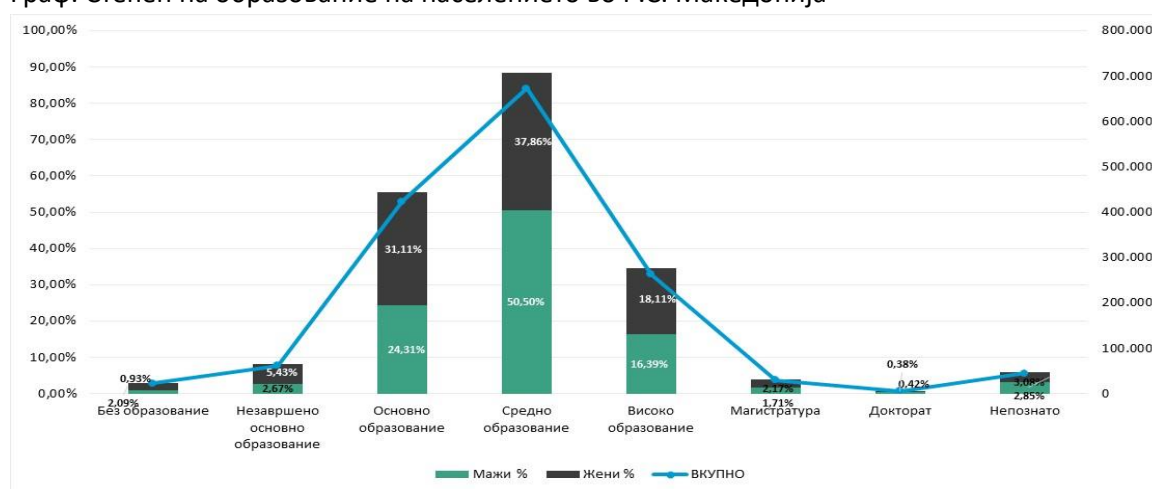
Од друга страна, и покрај релативно сеуште големиот број на невработени лица, Р.С. Македонија се соочува со недостиг на работна сила. Ваквите состојби произлегуваат од несоодветните квалификации кај населението како и миграционите процеси. Македонските компании се соочуваат со недостиг на квалификувана работна сила, а најпогодени се секторите градежништво и туризам.

Табела: Степен на образование на населението во Р.С. Македонија

Над 15 години	ВКУПНО		Мажи		Жени	
	Број	%	Број	%	Број	%
Без образование	23.192	1,52%	6.988	0,93%	16.204	2,09%
Незавршено основно образование	62.129	4,07%	20.009	2,67%	42.120	5,43%
Основно образование	423.456	27,76%	182.375	24,31%	241.081	31,11%
Средно образование	672.375	44,08%	378.949	50,50%	293.426	37,86%
Високо образование	263.349	17,26%	122.958	16,39%	140.391	18,11%
Магистратура	29.654	1,94%	12.858	1,71%	16.796	2,17%
Докторат	6.037	0,40%	3.114	0,42%	2.923	0,38%
Непознато	45.174	2,96%	23.089	3,08%	22.085	2,85%
Вкупно	1.525.366		750.340		775.026	

Извор: Државен завод за статистика, Попис 2021

Граф: Степен на образование на населението во Р.С. Македонија

Извор: Државен завод за статистика, Попис 2021

Приказ: Поле на образование на населението во Р.С. Македонија

	ВКУПНО		Мажи		Жени	
	Број	%	Број	%	Број	%
Општи програми и квалификации	27.851	15,44%	14.471	16,62%	13.380	14,34%
Здравство и социјална заштита	26.324	14,59%	6.825	7,84%	19.499	20,89%
Бизнис, администрација и право	19.557	10,84%	8.899	10,22%	10.658	11,42%
Инженерство, производство и градежништво	18.589	10,31%	12.381	14,22%	6.208	6,65%
Општествени науки, новинарство и информирање	17.552	9,73%	7.920	9,10%	9.632	10,32%
Непознато поле	14.422	8,00%	7.279	8,36%	7.143	7,65%
Уметност и хуманистички науки	13.721	7,61%	5.409	6,21%	8.312	8,91%
Информатичко-комуникациски технологии (ИКТ)	13.452	7,46%	9.362	10,75%	4.090	4,38%
Услуги	10.495	5,82%	6.253	7,18%	4.242	4,55%
Образование	9.323	5,17%	3.891	4,47%	5.432	5,82%
Природни науки, математика и статистика	6.093	3,38%	2.387	2,74%	3.706	3,97%
Земјоделство, шумарство, рибарство и ветерина	2.997	1,66%	1.978	2,27%	1.019	1,09%
Поле на образование - ВКУПНО	180.376		87.055		93.321	

Извор: Државен завод за статистика, Попис 2021

Со цел ублажување на овој проблем Владата во 2023 година ја зголеми квотата за странски работници во земјава од 5000 на 7000. Сепак, на ова се гледа како на краткотрајно решение и се истакнува потребата од крирање на долгорочни стратегии и политики за надминување на ваквите состојби.

Извадок од Анкета за потреба од вештини на пазарот на трудот во Република Северна Македонија за 2023 година

Предвидувањата на работодавачите за идните потребите од вработувања на лица со одредени занимања и степен на потребно знаење, во наредниот период од 12 месеци од спроведувањето на анкета, се мошне значаен показател со кој се детектираат потребите на работодавачите, со цел превземање на соодветни мерки и активности за обезбедување на соодветен кадар, соодветно на потребите на работодавачите.

Анализирано според **дејност**, најголем број вработувања се очекуваат во преработувачката индустрија, 7642 (51,2%) и во трговијата на големо и трговијата на мало, каде се очекуваат 1667 вработувања (11,2%). Потоа во дејноста административни и помошни услужни дејности, работодавачите очекуваат 1436 вработувања (9,6%), во дејноста информации и комуникации се очекуваат 912 вработувања или 6,1% од вработувањата, во дејноста градежништво 728 или 4,9% од од очекуваните вработувања во наредниот период од 12 месеци, а во останатите дејности работодавачите очекуваат релативно помал број на вработувања.

Според **степенот на образование**, 28,7% ќе бидат за лица со завршено основно образование, 45,4% ќе бидат за лица со програми на средно образование, 15,1% се очекуваат за лица со програми на средно и вишо образование, вклучувајќи и универзитетско и 10,8% се очекуваат да бидат за лица со програми на додипломско и постдипломско универзитетско образование. Набљудувано по **региони**: Во Вардарскиот регион 19,9% од вработувањата; Источниот регион 10,0%; Југозападниот регион 7,9%; Југоисточниот регион 8,6%; Пелагонискиот регион 28,3%; Полошкиот регион 2,2%; Североисточниот регион 4,5% и Скопскиот регион се очекуваат да се реализираат 18,6% од вкупниот број на очекувани вработувања на национално ниво.

Резултатите од анкетата покажуваат дека **32,0%** од анкетираниите работодавачи на национално ниво се соочиле со потешкотии при наоѓање на соодветен кадар за пополнување на слободните работни места за следните занимања и соодветен степен на потребно знаење: програмер, машински инженер, сметководител, градежен инженер, фармацевт, архитект, доктор-специјалист, медицинска сестра, машински техничар, келнер, шивач, продавач, готвач, бравар, возач на товарно возило, возач на камион, градежен работник, пекар, заварувач, електричар за одржување и др.

Како најчести причини со кои работодавачите се соочиле со потешкотии при обезбедување на кадар од горенаведените занимања, ги навеле:

- недостаток на интерес и мотивација кај кандидатите за извршување на работните задачи во конкретно занимање;
- недостаток на кандидати кои поседуваат практични знаења и вештини потребни за извршување на работните задачи во конкретното занимање;
- недостаток на кандидати за вработување со соодветно работно искуство;
- недостаток на кандидати со соодветно образование
- недостаток на кандидати кои би прифатиле работа за понудената плата.

Извор: Агенција за вработување на Р.С. Македонија, февруари 2023

3. Пензиска реформа во Република Македонија – импликации на I столб

3.1. Позначајни параметри за пензискиот систем 1990 – 2014

Пензискиот систем во Република Македонија беше поставен на принципот на генерацииска солидарност (pay-as-you-go), односно тековните уплати од страна на осигурениците се трошат директно за исплата на пензии на постоечките пензионери.

Табела: Преглед на позначајни параметри за состојбите во пензискиот систем 1990 – 2014

Година	Приходи (мил.денари)	Расходи (мил.денари)	Стапка на придонес (%)	Стапка на придонес прв столб (%)	Стапка на придонес втор столб (%)	Број на корисници на пензија	Број на осигуреници	Сооднос осигуреници пензионери	Сооднос пензија плата	Стапка на невработеност (%)**	Пораст на трошоци на живот
1990	58	61	16,86*			166.224	601.950	3,6	79,40%	(23)	596,60%
1991	96	103	16,62*			180.749	534.887	3,0	67,70%	(24,5)	110,80%
1992	1.116	1.337	18			193.294	531.083	2,7	73,30%	(26)	1511,30%
1993	6.960	9.412	18			210.537	503.010	2,4	77,50%	(27,7)	362,00%
1994	17.494	18.445	20			216.834	468.632	2,2	68,90%	(30)	128,30%
1995	18.011	18.296	20			219.307	427.658	2,0	64,30%	(35,6)	15,70%
1996	18.327	18.925	20			222.727	403.820	1,8	64,50%	31,9	2,30%
1997	20.674	20.054	20			227.099	381.723	1,7	63,60%	36	2,60%
1998	20.521	20.533	20			232.216	370.869	1,6	59,30%	34,5	-0,10%
1999	21.031	20.681	20			235.839	374.025	1,6	64,00%	32,4	-0,70%
2000	22.896	22.941	20			241.221	367.162	1,5	62,70%	32,2	5,80%
2001	24.289	24.696	(21,2)**			247.200	351.009	1,4	61,70%	30,5	5,20%
2002	25.809	25.880	21,2			249.421	332.728	1,3	60,20%	31,9	1,80%
2003	27.728	27.764	21,2			254.267	321.105	1,3	62,10%	36,7	1,20%
2004	2.928	29.117	21,2			260.075	348.212	1,3	59,30%	37,2	-0,40%
2005	28.911	2.928	21,2			265.152	348.500	1,3	56,80%	36,7	0,50%
2006	32.409	31.206	21,2	13,78	7,42	269.681	394.882	1,46	55,50%	35,9	3,20%
2007	3.453	32.770	21,2	13,78	7,42	272.386	424.338	1,55	50,50%	34,9	2,30%
2008	37.622	38.733	21,2	13,78	7,42	273.281	451.491	1,65	55,00%	33,8	8,30%
2009	41.589	41.393	19***	12,35	6,65	273.976	475.780	1,74	49,10%	32,2	-0,80%
2010	41.470	42.507	18***	11,70	6,30	273.751	466.280	1,7	47,90%	30,9	1,60%
2011	43.937	44.305	18	12	6	280.891	489.608	1,74	49,88%	31,2	3,90%
2012	46.371	46.227	18	12	6	285.411	507.061	1,8	51,30%	31	3,30%
2013	51.070	50.855	18	12	6	291.821	526.909	1,8	55,00%	29	2,80%
2014	53.781	54.017	18	12	6	296.215	536.191	1,8	55,60%	28	-0,30%

* Податоците се однесуваат на просечна годишна стапка

** Податоците од 1990 до 1996 (во заграда) се од административни извори (каде опфатот не е комплетен), а податоците од 1996 до 1999 год. се од Анкетата на работната сила. Пресметувањето на стапката на невработеност од административни извори и од Анкетата на работната сила е по различна дефиниција.

*** Стапката на придонес од 1 јули 2001 година изнесуваше 21,2% поради намалување на бруто основицата од плати, од 1 јануари 2009 година стапката на придонес се намали на 19%, додека од 1 јануари 2010 година висината на стапката на придонес изнесува 18%

Извор: Фонд на ПИОМ (<http://www.piom.com.mk>)

Фондот на пензиското и инвалидското осигурување на Македонија од 1991 година е следбеник на поранешната Самоуправна интересна заедница на пензиското и инвалидското осигурување на Македонија. Доколку ги набљудуваме позначајните параметри за состојбите во пензискиот систем во Република Македонија, ќе забележиме дека во периодот 1990-1993 бројот на корисници на пензија нагло се зголемува (раст од 26,7%).

Од 1 јануари 1994 година, Република Македонија за првпат со Законот за пензиското и инвалидско осигурување, самостојно и автономно ги уредува односите во оваа област. Во наредниот период растот на бројот на корисници на пензија се нормализира. Така, просечната годишна стапка на раст на бројот на корисници на пензија за периодот 1994-2016 изнесува 1,7%. Од друга страна, бројот на осигуреници во првата декада по осамостојувањето континуирано

опаѓа. Најголемо намалување има во периодот од 1993-1997 година кога бројот на осигуреници опаѓал во просек 6,4% годишно. Намалување на бројот на осигуреници има и во периодот после воениот конфликт 2001-2003 кога овој број во просек опаѓал 4,4% годишно.

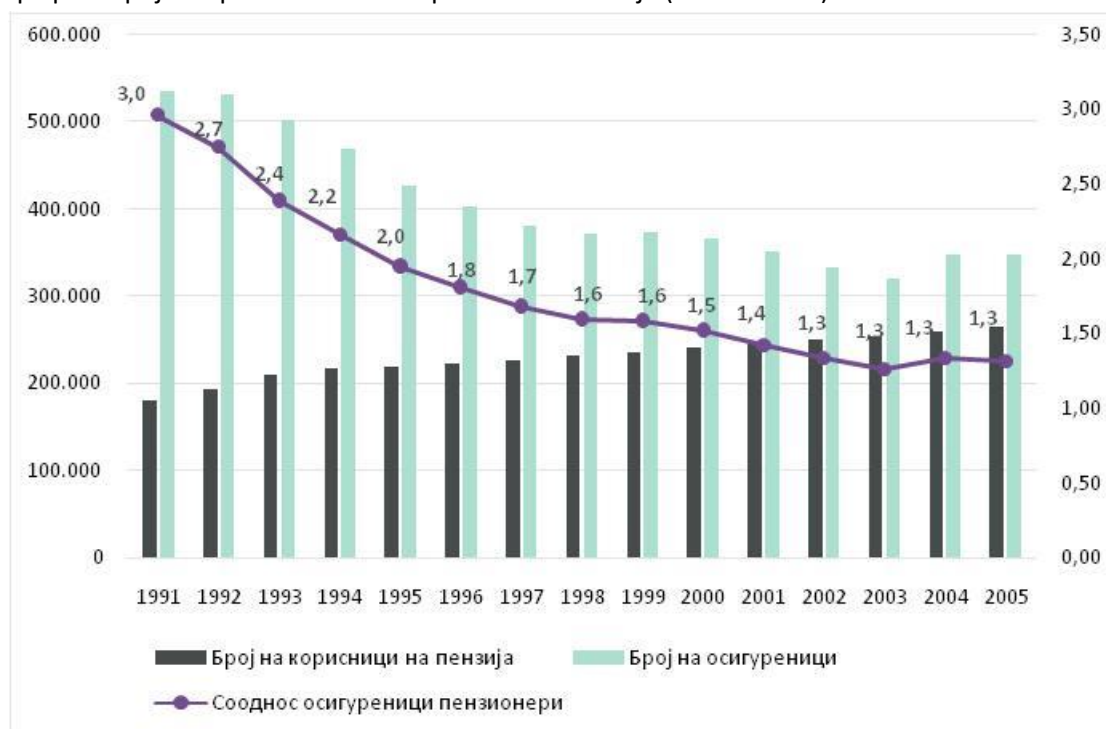
Во периодот 2005-2016 се забележува подобрување на овој сооднос. Во овој период бројот на корисници на пензија растел во просек 1,4% годишно, додека бројот на осигуреници се зголемувал во просек 4,6% годишно. Сепак, ова подобрување е со побавен интензитет. Во периодот 2016-2022 овој сооднос забележува влошување како резултат на намалување на бројот на вработени проследено со зголемен број на корисници на пензија.

Ваквиот систем се соочува со проблемот на одржливост на долг рок, пред се поради претходно констатираните состојби во однос на демографските трендови во Република С. Македонија, односно со стареењето на населението и состојбите на пазарот на труд, односно високата стапка на невработеност.

3.2. Период пред воведување на II и III столб

Состојбите на пазарот на труд во Република Македонија значително се влошиле во овој период. Стапката на невработеност била на високо ниво, а зголемувањето на стапката на придонеси не било доволно за да се покрива веќе растечкиот дефицит при нискиот сооднос помеѓу осигуреници и пензионери.

График: Број на вработени на 1 корисник на пензија (1991 – 2005)

За време на периодот пред воведувањето на II и III столб, бројот на корисници на пензија континуирано се зголемува, наспроти бројот на осигуреници кој до 2005 година континуирано бележи пад.

Во периодот 1993-1995 македонската економија бележи негативни стапки на раст (1993: -7,5%, 1994: -1,8%, 1995: -1,1%) и високи стапки на инфлација. Процесот на економска транзиција, приватизацијата на голем број јавни компании и формирањето на нов пазарен економски систем во Република Македонија бил проследен со затворање на голем број фабрики и претпријатија што доведе до нагло губење на голем број работни места.

Тоа се забележува по соодносот помеѓу осигурениците и пензионерите, кој во 1990 година изнесувал 3,6, додека во 2005 година изнесувал 1,3.

Во овој период биле воведени низа рестриктивни мерки во насока на подобрување на одржливоста на пензискиот систем, како што е зголемувањето на стапката на придонеси од 18% во 1993 година на 20% во 1994 година. Започнале да се обезбедуваат дополнителни средства во Фондот на ПИОМ преку издвојување на 9,18% од приходите од акцизи на бензинот и била зголемена старосната граница за пензионирање (кај мажи од 60 години на 63 години, кај жени од 55 на 60 години). Биле направени промени кај индексирањето на пензиите со цел забавување на зголемувањето на трошоците за пензии.

Покрај ова биле воведени и мерки како поголеми ограничувања за предвремено пензионирање. Во 2005 година стапката за пензионирање била дополнително зголемена на 64 години за мажи и 62 години за жени.

И покрај ова, соодносот помеѓу осигурениците и пензионерите се влошувал и потребата од долгорочно решение на прашањето за одржливоста на пензискиот систем останувала.

Поради тоа, се започнало со спроведување на реформа која вклучува повеќестолбен пензиски систем, кој вклучува I столб (јавно финансирано пензиско осигурување, односно систем на тековни уплати) и II столб (приватно, односно капитално финансирано пензиско осигурување). Реформата предвидувала и III столб (капитално финансирано пензиско осигурување на доброволна основа).

Притоа, уплатата на придонеси во II столб е задолжителна за сите лица вработени прв пат по 01.01.2003 година, додека за лицата вработени пред овој датум, членството во вториот столб е доброволно.

3.3. Период после воведување на II и III столб

Во овој дел од анализата ќе се фокусираме на годините по воведувањето на вториот столб, односно што се случувало во Фондот за ПИОМ и како се менува структурата на приходи и расходи од 2006 година до 2022 година.

Табела: Број на вработени на 1 корисник на пензија

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Број на корисници на пензија	269.681	272.386	273.281	273.976	273.751	280.891	285.411	291.821	296.215	301.728	307.610	312.398	317.278	315.780	322.704	327.535	334.816
Број на осигуреници	394.882	424.338	451.491	475.780	466.280	489.608	507.061	526.909	536.191	558.821	570.168	575.574	578.023	581.405	571.863	572.303	572.327
Сооднос осигуреници пензионери	1,46	1,55	1,65	1,74	1,70	1,74	1,80	1,80	1,80	1,90	1,90	1,84	1,82	1,84	1,77	1,75	1,71

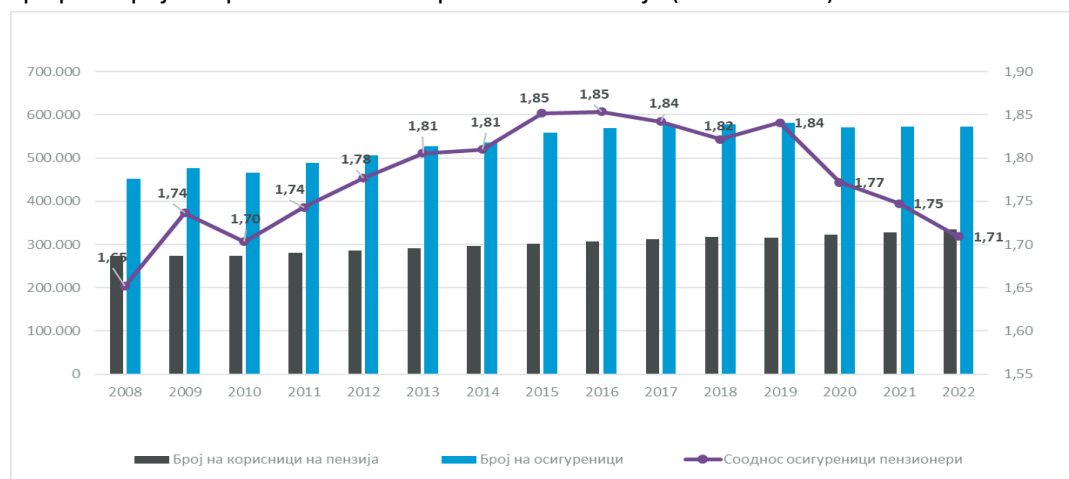
Забележуваме дека во периодот до 2016 доаѓа до подобрување на индикаторот на поддршка, односно раст на бројот на вработени лица споредено со бројот на пензионери. Во последните години, овој индикатор се намалува како резултат на зголемување на бројот на корисници на пензија и пад на бројот на вработени лица. Во 2022 година овој индикатор изнесува 1,71.

На наредната табела се забележува учеството на осигурениците за кои се плаќа придонес во вкупниот број на осигуреници. Во периодот 2006 – 2022 просечното учество на осигуреници за кои се плаќа придонес во вкупниот број на осигуреници изнесува 91,8%.

Табела: Број на осигуреници за кои се плаќа придонес на 1 корисник на пензија

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Број на осигуреници	394.882	424.338	451.491	475.780	466.280	489.608	507.061	526.909	536.191	558.821	570.168	575.574	578.023	581.405	571.863	572.303	572.327
Осигуреници за кои се плаќа придонес	377.763	392.914	418.958	407.887	413.797	436.688	456.180	485.567	498.910	509.844	534.826	517.189	525.095	536.969	536.506	540.091	537.112
Учество на осигуреници за кои плаќа придонес во вкупен број на осигуреници	95,7%	92,6%	92,8%	85,7%	88,7%	89,2%	90,0%	92,2%	93,0%	91,2%	93,8%	89,9%	90,8%	92,4%	93,8%	94,4%	93,8%
Број на корисници на пензија	269.681	272.386	273.281	273.976	273.751	280.891	285.411	291.821	296.215	301.728	307.610	312.398	317.278	324.039	326.295	328.570	335.743
Сооднос осигуреници за кои се плаќа придонес - корисници	1,40	1,44	1,53	1,49	1,51	1,55	1,60	1,66	1,68	1,69	1,74	1,66	1,65	1,66	1,64	1,64	1,60

График: Број на вработени на 1 корисник на пензија (2006 – 2022)

Во истиот период ги анализираме промените што се случиле на приходната страна на Фондот на ПИОМ.

Табела: Вкупни приходи на ПИОМ

Година	Изворни приходи	Буџет	Останати приходи	Вкупно
2006	19.948,5	9.370,9	3.089,8	32.409,2
2007	21.914,2	10.378,5	1.760,6	34.053,3
2008	25.581,9	10.182,0	1.857,8	37.621,7
2009	26.279,5	14.020,9	1.289,1	41.589,5
2010	26.137,5	14.218,1	1.114,4	41.470,0
2011	26.890,4	15.705,0	1.341,8	43.937,1
2012	27.659,8	17.503,3	1.207,5	46.370,6
2013	28.656,0	21.060,8	1.353,4	51.070,2
2014	29.876,8	22.677,7	1.226,2	53.780,7
2015	32.214,9	23.860,9	1.178,7	57.254,5
2016	33.819,8	26.599,5	1.265,7	61.685,0
2017	35.606,1	28.457,0	1.256,8	65.320,0
2018	37.982,5	29.391,9	1.478,0	68.852,5
2019	41.921,2	28.098,2	5.896,1	75.915,5
2020	46.337,3	29.852,4	1.492,9	77.682,6
2021	49.285,8	30.580,3	1.642,2	81.508,3
2022	54.939,4	28.587,9	1.597,9	85.125,2

Табела: Структура на приходи во Фонд за ПИОМ

Година	Изворни приходи	Буџет	Останати приходи	Вкупно
2006	61,6%	28,9%	9,5%	100,0%
2007	64,4%	30,5%	5,2%	100,0%
2008	68,0%	27,1%	4,9%	100,0%
2009	63,2%	33,7%	3,1%	100,0%
2010	63,0%	34,3%	2,7%	100,0%
2011	61,2%	35,7%	3,1%	100,0%
2012	59,6%	37,7%	2,6%	100,0%
2013	56,1%	41,2%	2,7%	100,0%
2014	55,6%	42,2%	2,3%	100,0%
2015	56,3%	41,7%	2,1%	100,0%
2016	54,8%	43,1%	2,1%	100,0%
2017	54,5%	43,6%	1,9%	100,0%
2018	55,2%	42,7%	2,1%	100,0%
2019	55,2%	37,0%	7,8%	100,0%
2020	59,6%	38,4%	1,9%	100,0%
2021	60,5%	37,5%	2,0%	100,0%
2022	64,5%	33,6%	1,9%	100,0%

Извор: Фонд на ПИОМ (<http://www.piom.com.mk>)

Така, приходите кои доаѓаат од Буџетот на Република С. Македонија, во 2006 година учествувале со 28,9% во вкупните приходи на Фонд на ПИОМ, додека во 2018 година учествувале со 42,7% во вкупните приходи на Фондот. Во последните неколку години, учеството на буџетот во вкупните приходи се намалување и во 2022 година изнесува 33,6%

Забележуваме дека изворните приходи имале висок раст во 2006, 2007 и во 2008 година. Во овој период македонската економија има силна експанзија и високи стапки на раст на БДП (2007:6,1;2008:4,1). Во овој период е забележан најголем раст на бројот на осигуреници, кој во 2006 година пораснал за 13,31%, додека во периодот 2006-2008 растел во просек 9,1% годишно.

Табела: Стапки на раст на вкупни приходи, изворни приходи и трансфери од централен буџет и стапки на раст на трошоците за пензии

Година	Изворни приходи	Буџет	Вкупни приходи	Пензии
2006	8,8%	13,5%	12,1%	1,8%
2007	9,9%	10,8%	5,1%	3,5%
2008	16,7%	-1,9%	10,5%	17,7%
2009	2,7%	37,7%	10,5%	8,3%
2010	-0,5%	1,4%	-0,3%	2,7%
2011	2,9%	10,5%	5,9%	3,8%
2012	2,9%	11,5%	5,5%	4,3%
2013	3,6%	20,3%	10,1%	9,4%
2014	4,3%	7,7%	5,3%	7,6%
2015	7,8%	5,2%	6,5%	3,7%
2016	5,0%	11,5%	7,7%	5,9%
2017	5,3%	7,0%	5,9%	7,4%
2018	6,7%	3,3%	5,4%	4,6%
2019	10,4%	-4,4%	10,3%	3,9%
2020	10,5%	6,2%	2,3%	6,9%
2021	6,4%	2,4%	4,9%	3,4%
2022	11,5%	-6,5%	4,4%	8,5%
Просек	6,7%	8,0%	6,6%	6,1%

Веќе во 2009 година иако имаме солиден раст на бројот на осигуреници (5,4%), растот на изворните приходи на Фонд на ПИОСМ е помал како резултат на намалувањето на стапката на придонес на 19% (12,35% прв столб и 6,65% втор столб). Во целиот разгледуван период единствено во 2010 година е забележан пад на изворните приходи на Фонд на ПИОСМ кој е последица на повторното намалување на стапката на придонес на 18% (12% прв столб и 6% втор столб).

Треба да се напомени дека во овој период, во одредени години, покрај редовното се случува и дополнително усогласување на пензиите, што ги зголемува трошоците за исплата на пензии на Фонд на ПИОМ. Најголем раст на трошоците за пензии е забележан во 2008 и во 2013 година.

Табела: Вкупни расходи на ПИОМ

Година	Пензии	Надоместоци од инвалидско осигурување	Придонес од здравство	Стручна служба	Други капитални расходи	Транзициони трошоци	Вкупно
2006	25.410,57	224,98	3.582,45	177,17	486,4	1.325,14	31.206,71
2007	26.305,27	247,79	3.714,03	240,33	385,13	1.877,00	32.769,55
2008	30.953,74	115,58	4.367,89	256,16	549,24	2.490,53	38.733,14
2009	33.537,64	107,53	4.290,57	264,64	260,39	2.932,20	41.392,97
2010	34.437,32	103,52	4.338,25	251,55	203,89	3.172,93	42.507,46
2011	35.751,31	101,65	4.524,32	273,81	172,07	3.482,61	44.305,77
2012	37.292,59	100,65	4.798,82	257,28	177,93	3.599,49	46.226,76
2013	40.812,95	100,57	5.359,18	247,34	193,43	4.141,29	50.854,76
2014	43.931,60	97,45	5.421,47	241,31	187,3	4.138,32	54.017,45
2015	45.569,34	94,71	5.954,22	248,63	202,47	4.719,99	56.789,36
2016	48.248,22	91,83	6.335,80	249,17	189,49	6.373,96	61.488,47
2017	51.820,97	90,22	6.571,29	241,88	171,45	6.253,13	65.148,94
2018	54.227,72	90,68	6.827,33	232,19	158,47	7.007,81	68.544,20
2019	56.318,10	91,33	7.434,42	228,82	185,19	8.861,58	73.119,44
2020	60.212,53	89,53	7.881,72	257,52	159,77	8.612,15	77.213,22
2021	62.289,61	86,38	8.068,37	261,76	207,81	9.233,14	80.147,07
2022	67.569,30	89,23	8.607,55	258,34	257,82	10.825,13	87.607,37

Извор: Фонд на ПИОМ (<http://www.piom.com.mk>)

Во целиот разгледуван период трошоците на Фонд на ПИОСМ за пензии растеле во просек 6,1% годишно, додека изворните приходи растеле во просек 6,7% годишно. Трансферните средства од Буџетот на Р.С. Македонија се зголемувале во просек за 8,0% годишно.

Табела: Промени на просечната пензија (2006-2022)

Година	Просечна плата	Просечна пензија	Учество на пензии во просечната плата	Годишна промена на просечна пензија	Усогласување на пензии	Инфлација (крај на период на годишна основа)
2006	13.854	7.684	55,5%	3,0%	2,7%	2,9%
2007	15.543	7.848	50,5%	2,1%	1,7%	6,1%
2008	17.363	9.541	55,0%	21,6%	21,7%	4,1%
2009	20.483	10.057	49,1%	5,4%	5,6%	-1,6%
2010	21.454	10.273	47,9%	2,1%	1,4%	3,0%
2011	21.415	10.682	49,9%	4,0%	2,9%	2,8%
2012	21.469	11.016	51,3%	3,1%	1,7%	4,7%
2013	21.500	11.845	55,1%	7,5%	7,0%	1,4%
2014	22.407	12.487	55,7%	5,4%	5,0%	-0,5%
2015	22.715	13.095	57,6%	4,9%	5,0%	-0,4%
2016	23.457	13.754	58,6%	5,0%	5,0%	-0,2%
2017	23.850	13.924	58,4%	1,2%	1,6%	2,4%
2018	24.275	14.421	59,4%	3,6%	3,5%	0,9%
2019	25.215	14.602	57,9%	1,3%	1,1%	0,4%
2020	27.184				0,6%	2,6%
2021	28.717	15.876	55,3%		2,4%	4,9%
2022	31.868	17.727	55,6%	11,7%	9,7%	18,7%

% промена повисока од 5%

Инфлација повисока од 3%

Извор: Фонд на ПИОСМ (<http://www.piom.com.mk>), НБРСМ (<http://nbrm.mk/>) и ДЗС (<https://www.stat.gov.mk/>)

Табела: Структура на расходи во Фонд за ПИОСМ

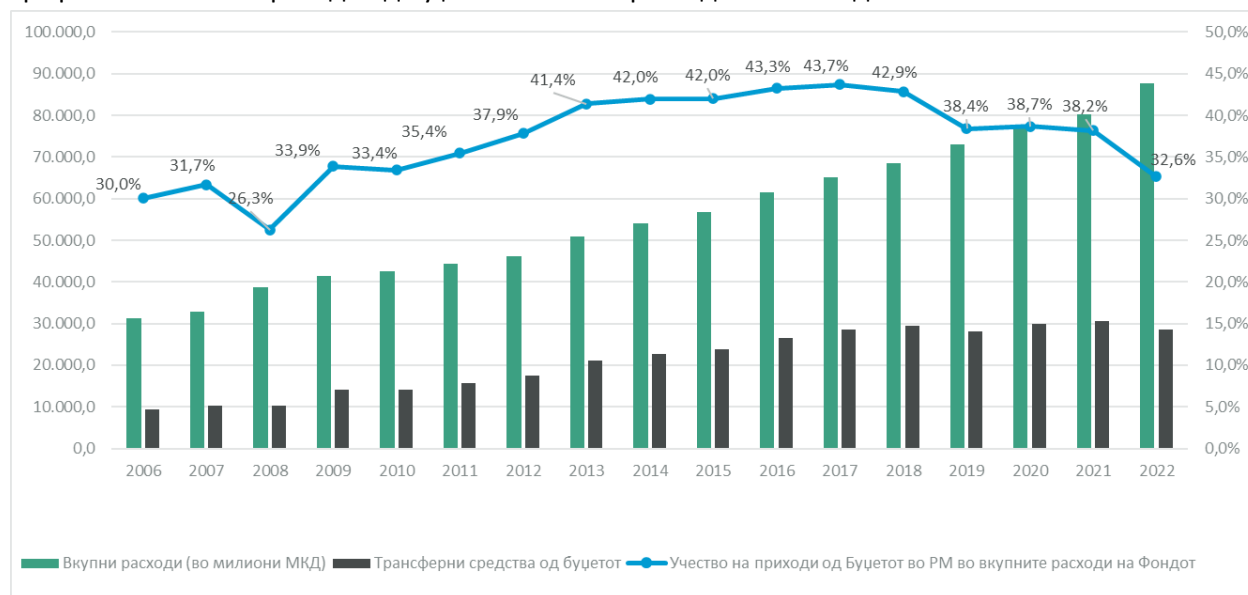
Година	Пензии	Надоместоци од инвалидско осигурување	Придонес од здравство	Стручна служба	Други капитални расходи	Транзициони трошоци	Вкупно
2006	81,43%	0,72%	11,48%	0,57%	1,56%	4,25%	100,00%
2007	80,27%	0,76%	11,33%	0,73%	1,18%	5,73%	100,00%
2008	79,92%	0,30%	11,28%	0,66%	1,42%	6,43%	100,00%
2009	81,02%	0,26%	10,37%	0,64%	0,63%	7,08%	100,00%
2010	81,01%	0,24%	10,21%	0,59%	0,48%	7,46%	100,00%
2011	80,69%	0,23%	10,21%	0,62%	0,39%	7,86%	100,00%
2012	80,67%	0,22%	10,38%	0,56%	0,38%	7,79%	100,00%
2013	80,25%	0,20%	10,54%	0,49%	0,38%	8,14%	100,00%
2014	81,33%	0,18%	10,04%	0,45%	0,35%	7,66%	100,00%
2015	80,24%	0,17%	10,48%	0,44%	0,36%	8,31%	100,00%
2016	78,47%	0,15%	10,30%	0,41%	0,31%	10,37%	100,00%
2017	79,54%	0,14%	10,09%	0,37%	0,26%	9,60%	100,00%
2018	79,11%	0,13%	9,96%	0,34%	0,23%	10,22%	100,00%
2019	77,02%	0,12%	10,17%	0,31%	0,25%	12,12%	100,00%
2020	77,98%	0,12%	10,21%	0,33%	0,21%	11,15%	100,00%
2021	77,72%	0,11%	10,07%	0,33%	0,26%	11,52%	100,00%
2022	77,13%	0,10%	9,83%	0,29%	0,29%	12,36%	100,00%

Извор: Фонд на ПИОСМ (<http://www.piom.com.mk>)

На расходната страна на Фонд на ПИОСМ исплатата на пензии во текот на периодот од 2006 - 2018 има стабилно учество во вкупните расходи, односно учествува со 79,11% во вкупните расходи во 2018 година. По 2018 година, почнува да се намалува учеството. Учеството на средства за приватните пензиски фондови, односно транзиционите трошоци бележат зголемување и во 2022 година изнесувале 12,36%.

Учеството на трансферните средства од Буџетот на Република С. Македонија бележи намалување во последните години и во 2022 година изнесува 32,60%.

График: Учество на приходи од Буџетот на РМ во расходите на Фондот

Гледаме дека растот на трансферните средства од Буџетот е со послаб интензитет од растот на вкупните расходи на Фонд на ПИОСМ.

Генерално, растот на бруто домашниот производ е во линија со растот на расходите на ПИОСМ. Така, учеството на вкупните расходи за пензиско и инвалидско осигурување во БДП во периодот

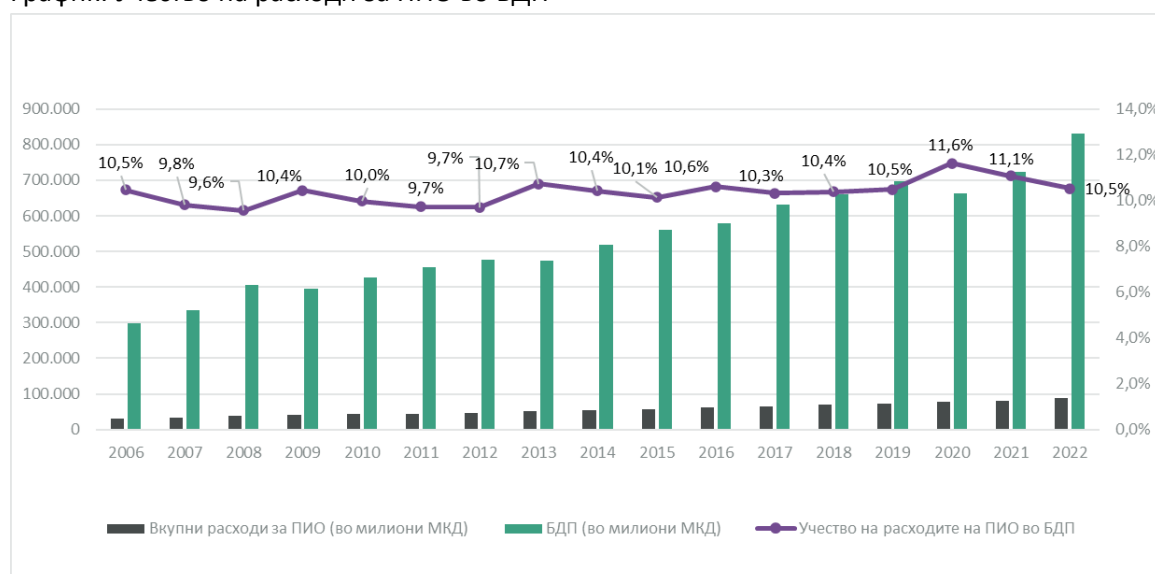
2006 – 2016 е релативно стабилно и се движи во рамки од 9,6% (2008) до 11,5% (2020). Во 2020 година, овој процент е највисок како резултат на намалување на БДП на Република С. Македонија во услови на светската пандемија од Ковид-19.

Табела: Учество на расходи за ПИО во БДП (во милиони МКД)

Година	Вкупни расходи за ПИО (во милиони МКД)	БДП (во милиони МКД)	Учество на расходите на ПИО во БДП
2006	31.207	298.140	10,5%
2007	32.770	333.845	9,8%
2008	38.733	405.014	9,6%
2009	41.393	396.496	10,4%
2010	42.507	425.628	10,0%
2011	44.306	455.387	9,7%
2012	46.227	476.072	9,7%
2013	50.855	474.196	10,7%
2014	54.017	518.380	10,4%
2015	56.789	560.148	10,1%
2016	61.488	579.646	10,6%
2017	65.149	630.859	10,3%
2018	68.544	660.308	10,4%
2019	73.119	697.431	10,5%
2020	77.213	664.010	11,6%
2021	80.147	723.239	11,1%
2022	87.607	831.733	10,5%

Извор: Фонд на ПИОСМ (<http://www.piom.com.mk>)

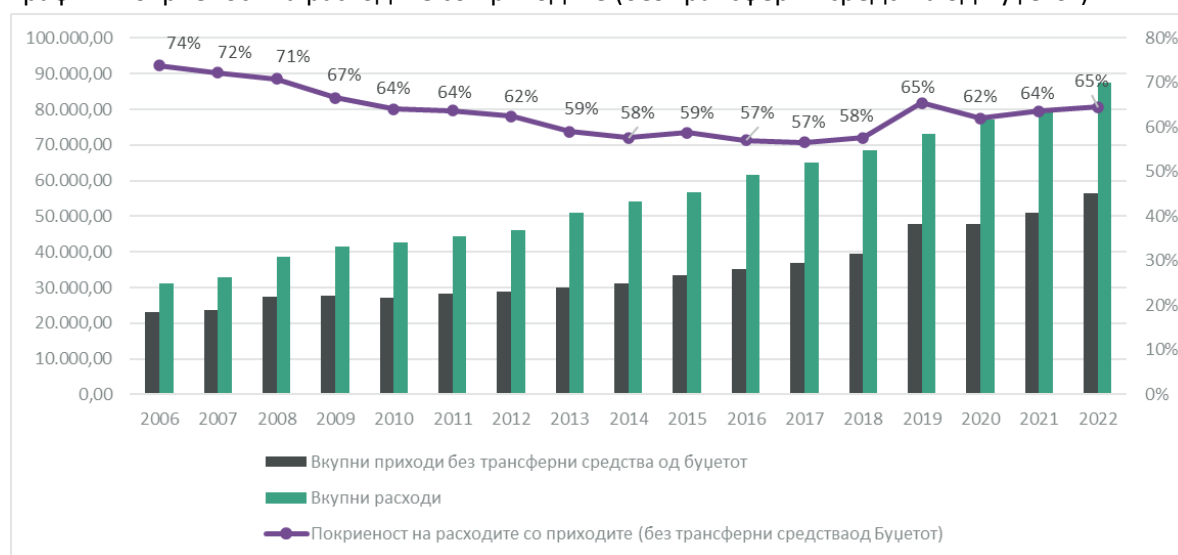
График: Учество на расходи за ПИО во БДП

Табела: Покриеност на расходите со приходите (без трансферни средства од Буџетот)

Година	Вкупни приходи без трансферни средства од буџетот	Вкупни расходи	Покриеност на расходите со приходите (без трансферни средства од Буџетот)
2006	23.038,30	31.206,71	74%
2007	23.674,80	32.769,55	72%
2008	27.439,71	38.733,14	71%
2009	27.568,67	41.392,97	67%
2010	27.251,91	42.507,46	64%
2011	28.232,12	44.305,77	64%
2012	28.867,29	46.226,76	62%
2013	30.009,40	50.854,76	59%
2014	31.102,97	54.017,45	58%
2015	33.393,62	56.789,36	59%
2016	35.085,48	61.488,47	57%
2017	36.862,94	65.148,94	57%
2018	39.460,53	68.544,20	58%
2019	47.817,31	73.119,44	65%
2020	47.830,24	77.213,22	62%
2021	50.927,97	80.147,07	64%
2022	56.537,30	87.607,37	65%

График: Покриеност на расходите со приходите (без трансферни средства од Буџетот)

3.4. Трансфер на средства кон вториот столб

Во времето на воведувањето на вториот столб 1.01.2006 година стапката на придонес изнесуваше 21,2%. Од 1 јануари 2009 година стапката на придонес се намали на 19%, додека од 1 јануари 2010 година висината на стапката на придонес изнесуваше 18%. Вкупната стапка на придонес во 2022 година изнесува 18,8% од кои 12,8% во првиот столб и 6% во вториот столб.

Табела: Стапка на придонес за ПИО

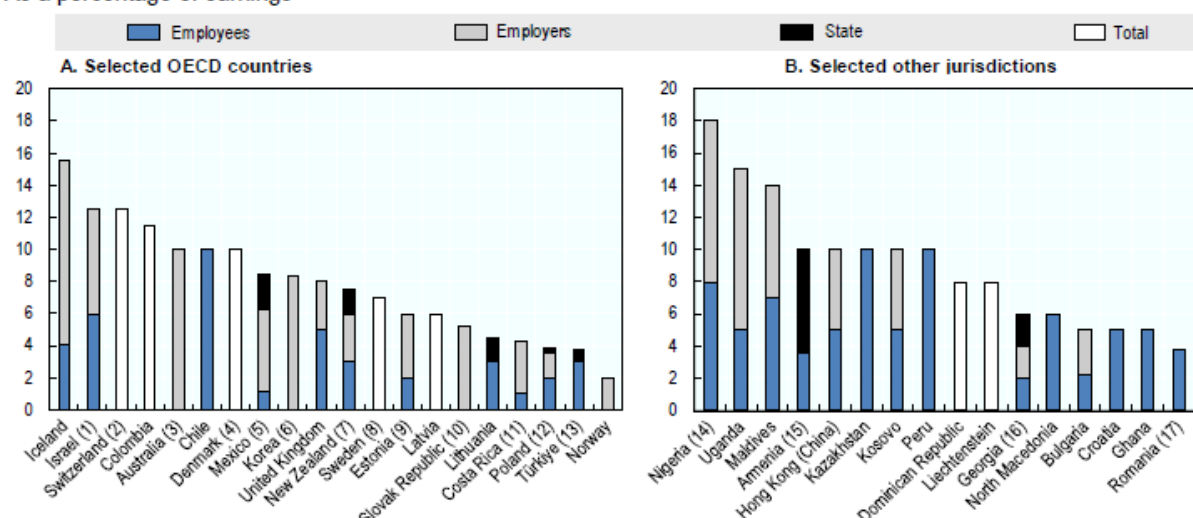
Година на промена	2006	2009	2010	2011	2019	2020
Вкупна стапка на придонес (%)	21,2	19	18	18	18,4	18,8
Прв столб (%)	13,78	12,35	11,7	12	12,4	12,8
Втор столб (%)	7,42	6,65	6,3	6	6	6

На оваа основа се врши трансфер на средства од Фондот кон приватните пензиски фондови.

Приказ: Стапки на придноес во избрани земји на ОЕЦД и останати избрани јуриздикции

Figure 1.8. Minimum or mandatory contribution rates (for an average earner) in mandatory and auto-enrolment plans (unless specified otherwise), 2021 (or latest year available)

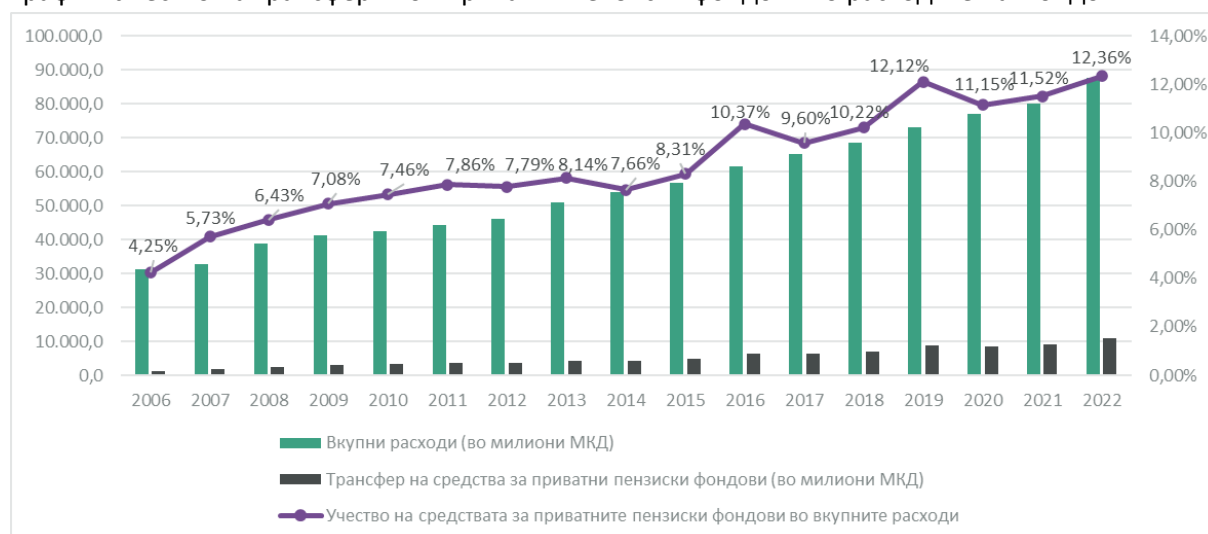
As a percentage of earnings

Извор: OECD, Pension Markets in Focus, 2023

Учеството на трансферот на средства кон приватните пензиски фондови во вкупните расходи на Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Македонија се забележува во наредниот график.

График: Учество на трансфери кон приватни пензиски фондови во расходите на Фондот

Поради задолжителното зачленување во приватните пензиски фондови за сите нововработени, бројот на осигуреници-членови во приватните пензиски фондови постојано расте и истиот на 31.12.2022 изнесуваше 572.094 членови.

Табела: Просечен износ на префрлени средства на пензиски фондови по член на приватен пензиски фонд

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Трансфер на средства за приватни пензиски фондови (во милиони МКД)	1.325	1.877	2.491	2.932	3.173	3.483	3.599	4.141	4.138	4.720	6.374	6.253	7.008	8.862	8.612	9.233	10.825
Број на осигуреници-членови во приватни пензиски фондови	128.031	162.653	195.140	237.024	266.970	296.631	323.480	350.040	373.151	405.288	427.025	457.266	490.035	507.556	529.983	550.477	572.094
Просечен износ на трансферирани средства за втор столб по осигуреник-член на приватен пензиски фонд (во МКД)	10.349	11.540	12.765	12.370	11.885	11.742	11.126	11.830	11.089	11.646	14.927	13.675	14.301	17.459	16.250	16.773	18.922

Просечниот износ на префрлени средства на пензиски фондови по член расте со текот на годините и во 2022 година изнесува 18.922 денари. Ова е резултат на растот на уплатени придонеси наспроти намалениот раст на бројот на осигуреници-членови во приватните пензиски фондови. Во растот на уплатите од придонеси удел има и променетата регулатива, каде од 01.01.2015 највисоката бруто основица за пресметка на придонес се пресметува од 12 месечни просечни бруто плати (претходно се пресметувала од 6 просечни бруто плати).²

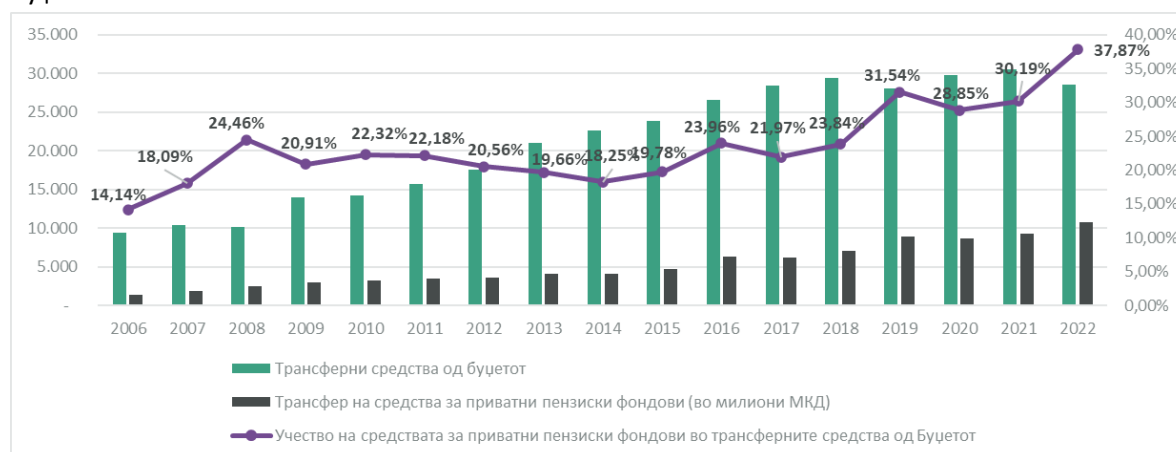
Со дел од трансферните средства од Буџетот на Република С. Македонија се покрива износот за транзициони трошоци на Фонд на ПИОСМ. Овој износ во 2006 година, на самиот почеток на функционирањето на II столб изнесувал 14,14% од трансферните средства од Буџетот. Во 2022 година транзиционите трошоци изнесуваат 37,87% од трансферните средства од Буџетот на РСМ. Односно износот на средства за приватните пензиски фондови е зголемен и е поголем од една третина од сите средства кои Владата на РСМ ги издвојува за намалување на дефицитот во Фондот на ПИОСМ.

Табела: Учество на средства за приватни пензиски фондови во трансферните средства од Буџетот

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Трансферни средства од буџетот	9.371	10.379	10.182	14.021	14.218	15.705	17.503	21.061	22.678	23.861	26.599	28.457	29.392	28.098	29.852	30.580	28.588
Трансфер на средства за приватни пензиски фондови (во милиони МКД)	1.325	1.877	2.491	2.932	3.173	3.483	3.599	4.141	4.138	4.720	6.374	6.253	7.008	8.862	8.612	9.233	10.825
Учество на средствата за приватни пензиски фондови во трансферните средства од Буџетот	14,14%	18,09%	24,46%	20,91%	22,32%	22,18%	20,56%	19,66%	18,25%	19,78%	23,96%	21,97%	23,84%	31,54%	28,85%	30,19%	37,87%

² од 01.01.2018 највисоката бруто основица за пресметка на придонес се пресметува од 18 месечни просечни бруто плати

График: Учество на средства за приватни пензиски фондови во трансферните средства од Буџетот

Забележуваме дека нема линеарен тренд на учеството на средства за приватни пензиски фондови во трансферните средства од Буџетот. Ова учество е највисоко во 2022 година и е како резултат на раст на средствата за приватни пензиски фондови од една страна и намалување на трансферни средства од Буџетот од друга страна.

Годишните промени на трансферните средства од Буџетот кон Фонд на ПИОСМ и средствата за приватни пензиски фондови во периодот 2007 – 2022 може да ги забележиме во наредниот график.

График: Годишна промена на трансферните средства од Буџетот кон Фонд на ПИОМ и средствата за приватни пензиски фондови во периодот 2007 - 2022

3.5. Пензиски дефицит како % од БДП

Во однос на вкупниот БДП на РСМ, средствата кои од Буџетот на РСМ, преку Фондот за ПИО се исплатуваат на приватните пензиски фондови, на крајот од 2022 година изнесувале 1,30% од бруто домашниот производ.

Табела: Учетството на средства од Буџетот на РСМ кон Фондот за ПИОМ и средствата за втор столб во однос на БДП

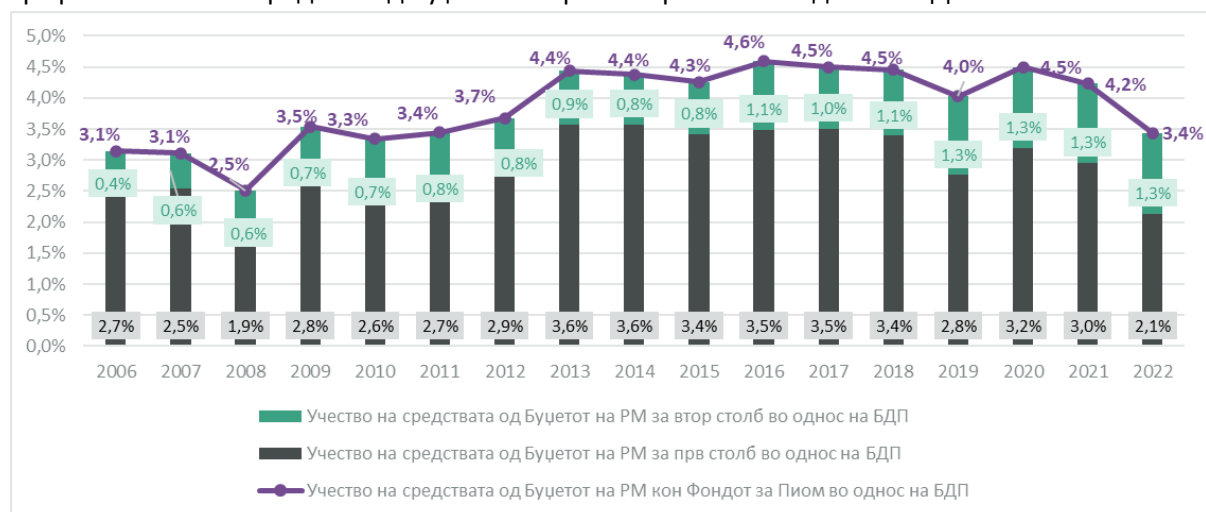
Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Вкупни расходи (во милиони МКД)	31.206,7	32.769,6	38.733,1	41.393,0	42.507,5	44.305,8	46.226,8	50.854,8	54.017,5	56.789,4	61.488,5	65.149,0	68.544,0	73.119,4	77.213,2	80.147,1	87.607,4
БДП (во милиони МКД)	298.140	333.845	405.014	396.496	425.628	455.387	476.072	474.196	518.380	560.148	579.646	630.859	660.308	697.431	664.010	723.239	831.733
Учество на расходите за ПИО во БДП	10,5%	9,8%	9,6%	10,4%	10,0%	9,7%	10,7%	10,4%	10,1%	10,6%	10,3%	10,4%	10,5%	11,6%	11,1%	11,1%	10,5%
Трансферни средства од буџетот	9.370,9	10.378,5	10.182,0	14.020,9	14.218,1	15.705,0	17.503,3	21.060,8	22.677,7	23.860,9	26.599,5	28.457,0	29.391,9	28.098,2	29.852,4	30.580,3	28.587,9
Учество на приходи од Буџетот во РМ во вкупните расходи на Фондот	30,0%	31,7%	26,3%	33,9%	33,4%	35,4%	37,9%	41,4%	42,0%	42,0%	43,3%	43,7%	42,9%	38,4%	38,7%	38,2%	32,6%
Учество на средствата на Буџетот на РМ кон Фондот за ПИОМ во однос на БДП	3,1%	3,1%	2,5%	3,5%	3,3%	3,4%	3,7%	4,4%	4,4%	4,3%	4,6%	4,5%	4,5%	4,0%	4,5%	4,2%	3,4%
Трансфер на средства за приватни пензиски фондови (во милиони МКД)	1.325,1	1.877,0	2.490,5	2.932,2	3.172,9	3.482,6	3.599,5	4.141,3	4.138,3	4.720,0	6.374,0	6.253,1	7.007,8	8.861,6	8.612,2	9.233,1	10.825,1
Учество на средства за приватни пензиски фондови во трансферните средства во буџетот (во милиони МКД)	14,1%	18,1%	24,5%	20,9%	22,3%	22,2%	20,6%	19,7%	18,2%	19,8%	24,0%	22,0%	23,8%	31,5%	28,8%	30,2%	37,9%
Учество на средствата за приватни пензиски фондови во однос на БДП	0,4%	0,6%	0,6%	0,7%	0,7%	0,8%	0,8%	0,9%	0,8%	0,8%	1,1%	1,0%	1,1%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%

На наредната табела можеме да забележиме како се движело учеството на средствата од Буџетот на Република С. Македонија за прв столб и за втор столб, во однос на БДП.

Табела: Учество на средства од Буџетот за прв и втор столб во однос на БДП

Година	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Учество на средствата од Буџетот на РМ кон Фондот за ПИОМ во однос на БДП	3,1%	3,1%	2,5%	3,5%	3,3%	3,4%	3,7%	4,4%	4,4%	4,3%	4,6%	4,5%	4,5%	4,0%	4,5%	4,2%	3,4%
Учество на средствата од Буџетот на РМ за прв столб во однос на БДП	2,7%	2,5%	1,9%	2,8%	2,6%	2,7%	2,9%	3,6%	3,6%	3,4%	3,5%	3,5%	3,4%	2,8%	3,2%	3,0%	2,1%
Учество на средствата од Буџетот на РМ за втор столб во однос на БДП	0,4%	0,6%	0,6%	0,7%	0,7%	0,8%	0,8%	0,9%	0,8%	0,8%	1,1%	1,0%	1,1%	1,3%	1,3%	1,3%	1,3%

График: Учество на средства од Буџетот за прв и втор столб во однос на БДП

4. Финансирање и одржливост на втор столб – можности и перспективи

4.1. Остварувања

Вториот столб започна да функционира во 2006 година. Капитално финансираното пензиско осигурување се разликува од системот на генерациска солидарност во однос на третманот и евиденцијата на уплатените придонеси и во однос на утврдување и исплатата на пензијата. Во ваквиот модел, секој член има сопствена сметка на која се евидентираат неговите уплатени придонеси. Овие средства се акумулираат и понатаму се инвестираат, а приносот од инвестициите намален за трошоците на работење на системот, се додава на средствата акумулирани на сметките. На овој начин се обезбедува поврзаност помеѓу средствата акумулирани на индивидуалните сметки и идните пензии што ќе ги остваруваат лицата вклучени во капитално финансираното пензиско осигурување.

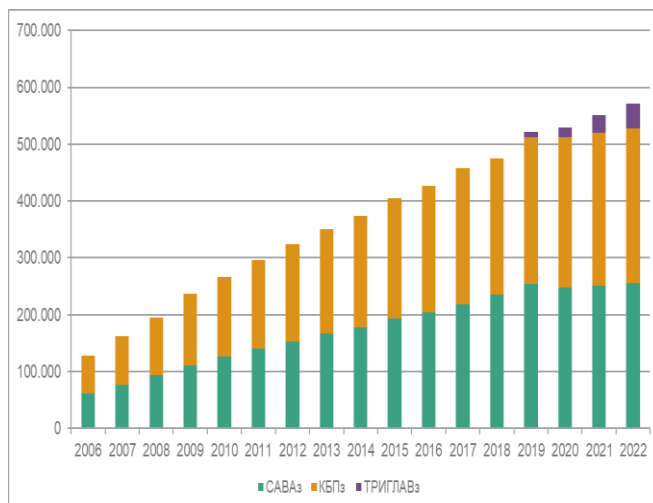
Пензиските фондови се управувани од приватни друштва за управување со пензиски фондови, односно се конкурентно управувани, што обезбедува управување со средствата на пензионерите со цел максимизирање на приносите во корист на нивните членови.

На наредната табела забележуваме како се движеле придонесите и надоместоците во капитално финансирани пензиски фондови во периодот од 2006 – 2022 година. Во табелата може да се забележи и растот на нето средствата на Сава Пензиски фонд, КБ Прв задолжителен пензиски фонд и Триглав задолжителен фонд.

Табела: Број на членови во втор столб

Година	САВАз	КБПз	ТРИГЛАВз	Вкупно (II столб)
2006	61.407	66.624	0	128.031
2007	76.907	85.746	0	162.653
2008	93.666	101.474	0	195.140
2009	111.397	125.627	0	237.024
2010	126.083	140.887	0	266.970
2011	140.219	156.412	0	296.631
2012	153.258	170.222	0	323.480
2013	166.329	183.711	0	350.040
2014	177.793	195.358	0	373.151
2015	193.689	211.599	0	405.288
2016	204.267	222.758	0	427.025
2017	219.051	238.215	0	457.266
2018	235.311	239.993	0	475.304
2019	254.724	258.398	9.168	522.290
2020	247.122	265.351	17.510	529.983
2021	251.241	269.153	30.083	550.477
2022	255.254	273.164	43.676	572.094

График: Број на членови во втор столб

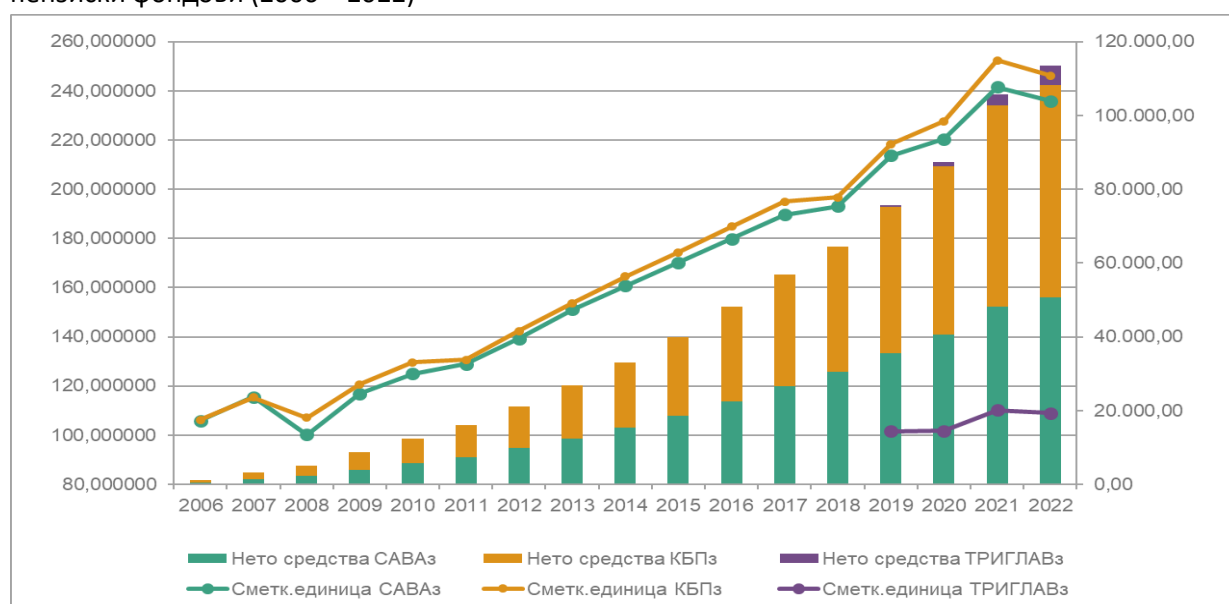
Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

Табела: Придонеси и надоместоци во задолжителните капитално финансирани пензиски фондови (2006 – 2022)

Состојба	САВАз			КБПз			ТРИГЛАВз		
	Придонеси	Надоместоци	Нето средства	Придонеси	Надоместоци	Нето средства	Придонеси	Надоместоци	Нето средства
2006	596,54	52,07	557,12	728,76	63,64	684,42			
2007	859,06	76,00	1.419,46	1.023,95	90,69	1.704,51			
2008	1.154,04	91,42	2.232,91	1.336,51	105,45	2.771,57			
2009	1.363,41	109,78	4.001,80	1.595,93	131,13	4.737,26			
2010	1.458,51	109,10	5.700,89	1.684,74	126,75	6.740,75			
2011	1.612,14	112,33	7.435,29	1.879,56	131,33	8.583,89			
2012	1.778,77	125,06	9.774,67	2.015,43	143,20	11.349,43			
2013	1.915,72	136,09	12.447,83	2.174,01	155,97	14.351,87			
2014	2.109,46	148,04	15.322,08	2.376,00	168,95	17.706,97			
2015	2.417,75	160,78	18.578,00	2.695,46	182,76	21.374,23			
2016	2.733,08	178,49	22.358,80	3.025,03	201,58	25.691,42			
2017	2.995,35	185,27	26.519,03	3.311,50	209,02	30.392,74			
2018	3.383,22	205,40	30.392,74	3.719,26	230,53	34.146,71			
2019	4.090,15	208,22	35.512,31	4.438,43	230,31	39.715,32	162,75	4,11	369,17
2020	4.328,48	221,11	40.500,92	4.709,52	244,73	45.638,47	210,86	6,84	1.117,71
2021	4.449,07	248,84	48.059,63	4.820,00	277,45	54.605,42	413,30	15,18	2.996,68
2022	5.002,49	277,53	50.715,46	5.396,05	308,67	57.418,84	754,47	29,69	5.407,76

Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

График: Движење на нето средства (во илјади МКД) на задолжителните капитално финансирани пензиски фондови (2006 – 2022)

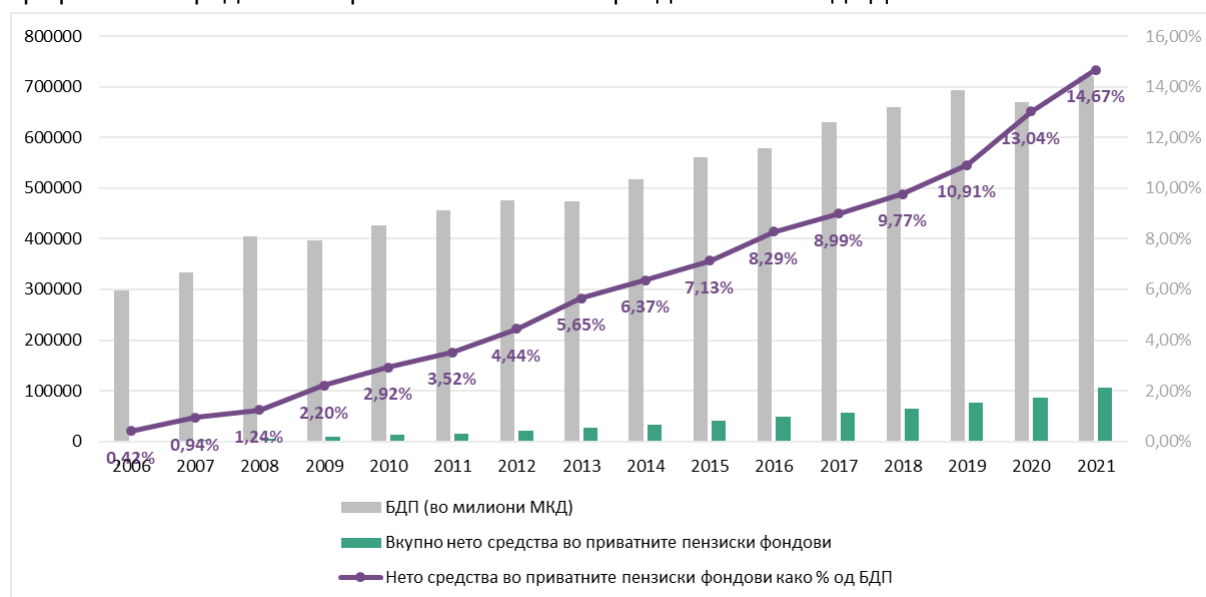
Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

Вкупниот износ на нето средства на задолжителните пензиски фондови во 2006 година изнесувал 0,4% од БДП, а веќе во 2021 година овој процент изнесува 14,7%.

Табела: Нето средства во приватните пензиски фондови како % од БДП

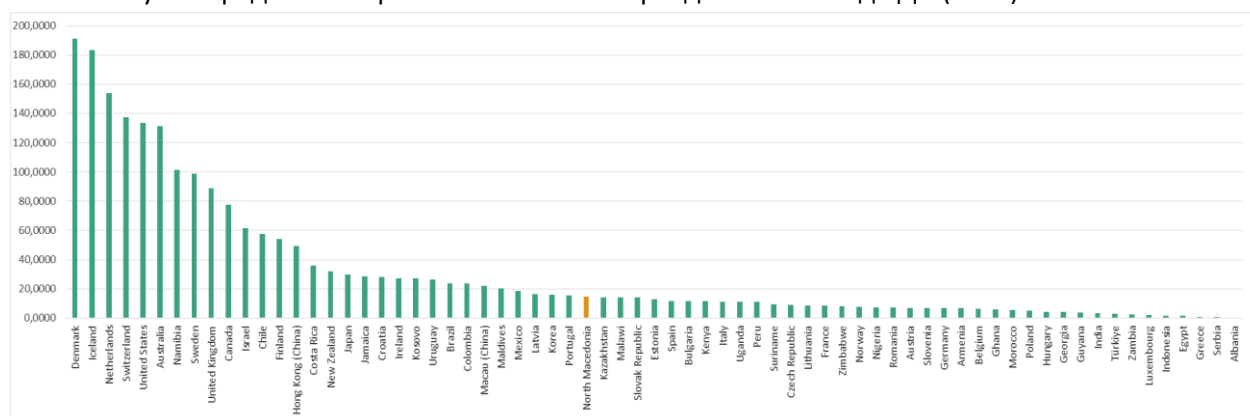
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
БДП (во милиони МКД)	298.140	333.845	405.014	396.496	425.628	455.387	476.072	474.196	518.380	560.148	579.646	630.859	660.308	692.683	669.280	720.414
САВАз	557,12	1.419,46	2.232,91	4.001,80	5.700,89	7.453,29	9.774,67	12.447,83	15.322,08	18.578,00	22.358,80	26.519,03	30.392,74	35.512,31	40.500,92	48.059,63
КБз	684,42	1.704,51	2.771,57	4.737,26	6.740,75	8.583,89	11.349,43	14.351,87	17.706,97	21.374,12	25.691,42	30.205,96	34.146,71	39.715,32	45.638,47	54.605,42
ТРИГЛАВз														369,17	1.117,71	2.996,68
Вкупно нето средства во приватните пензиски фондови	1.241,54	3.123,97	5.004,48	8.739,06	12.441,64	16.037,18	21.124,10	26.799,70	33.029,05	39.952,12	48.050,22	56.724,99	64.539,45	75.596,80	87.257,10	105.661,73
Нето средства во приватните пензиски фондови како % од БДП	0,416%	0,936%	1,236%	2,204%	2,923%	3,522%	4,437%	5,652%	6,372%	7,132%	8,290%	8,992%	9,774%	10,914%	13,037%	14,667%

График: Нето средства во приватните пензиски фондови како % од БДП

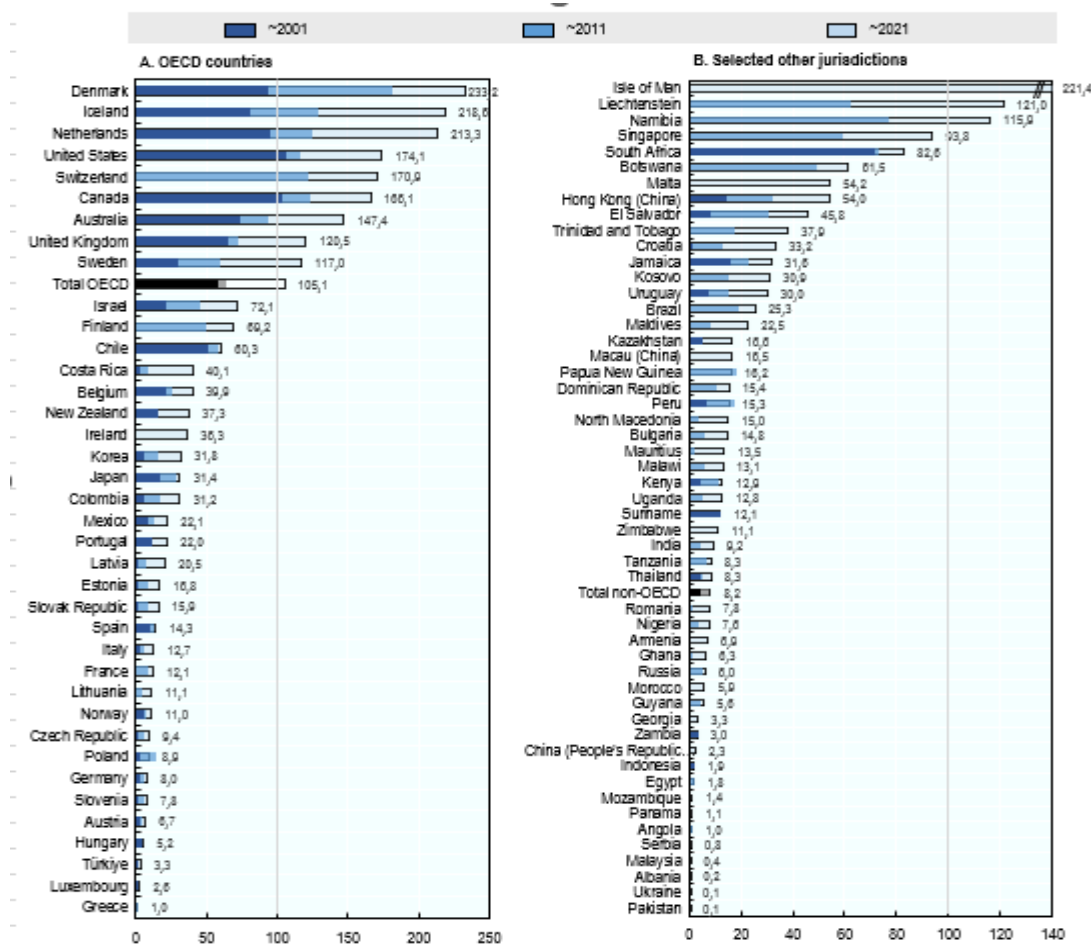
Иако нето средствата на приватните пензиски фондови бележат континуиран раст, сепак нивното учество во вкупниот БДП на земјата е ниско споредено со други земји.

Табела: Вкупни средства на приватните пензиски фондови како % од БДП (2022)

Извор: OECD, Pension Markets in Focus, 2023

Табела: Вкупни средства на приватните пензиски фондови како % од БДП

Извор: OECD, Pension Markets in Focus, 2023

4.2. Перформанс на капитално-финансираните пензиски фондови во РСМ

Од друга страна, приносот кој приватните пензиски фондови во Република Северна Македонија го остваруваат е на задоволително ниво. Според податоците објавени од страна на Агенцијата за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување, од почетокот на функционирање на фондовите, заклучно со 31.12.2023 кај задолжителните фондови бил остварен просечен номинален годишен принос од **5,23%**, додека кај доброволните фондови бил остварен просечен номинален годишен принос од **5,87%**.

Табела: Просечен принос на пензиски фондови (Ануализиран од почеток на работа)

Датум	Задолжителни фондови		Доброволни фондови	
	Во номинален износ	Во реален износ	Во номинален износ	Во реален износ
31.12.2021	5,71%	3,56%	6,10%	4,28%
31.12.2022	5,15%	2,09%	5,37%	2,37%
31.12.2023	5,23%	2,14%	5,87%	2,44%

Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување

(<http://mapas.mk>)

Солидните приноси не значат и екстремна ризичност. Напротив, доколку ја погледнеме структурата на средствата на приватните пензиски фондови, односно ризичниот профил на пензиските фондови ќе забележиме дека фондовите се одликуваат со средна ризичност, односно учеството на вложувања во ризични инструменти се движи во рамки од 20% - 50% од вкупните средства.

Законската рамка во која е регулирано функционирањето на приватните пензиски фондови со цел намалување на ризичноста, пред се поради социјалните аспекти на овие фондови, поставува ограничувања во однос на видот и ризичноста на инструментите.

На наредните табели го забележуваме учеството на ризичната активна во вкупните средства на приватните задолжителни пензиски фондови во периодот 2006 – 2022 година.

Табела: Структура на средствата на САВАз за периодот 2006 - 2022

Вид на имот	САВАз																
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Неризична актива	95,02%	76,82%	91,05%	91,70%	87,66%	85,58%	81,68%	74,16%	71,02%	70,04%	70,99%	70,51%	69,62%	71,71%	71,64%	66,28%	68,67%
Ризична актива	4,98%	23,17%	8,96%	8,30%	12,33%	14,43%	18,31%	25,84%	28,98%	29,97%	29,02%	29,47%	30,37%	28,29%	28,36%	33,73%	31,33%

Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

Табела: Структура на средствата на КБПз за периодот 2006 - 2022

Вид на имот	КБПз																
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Неризична актива	97,17%	79,46%	90,65%	95,46%	89,66%	76,44%	79,82%	74,35%	69,57%	68,54%	68,00%	68,70%	70,75%	68,41%	68,51%	67,67%	71,03%
Ризична актива	2,83%	20,54%	9,34%	4,54%	10,34%	23,56%	20,18%	25,64%	30,43%	31,46%	32,00%	31,31%	29,25%	31,58%	31,48%	32,34%	28,97%

Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

Табела: Структура на средствата на ТРИГЛАВз за периодот 2019 - 2022

Вид на имот	ТРИГЛАВз			
	2019	2020	2021	2022
Неризична актива	97,58%	68,10%	71,48%	71,50%
Ризична актива	2,42%	31,89%	28,52%	28,51%

Извор: Агенција за супервизија на капитално финансирано пензиско осигурување (<http://mapas.mk>)

График: Структура на средствата на САВАз во 2022 година

График: Структура на средствата на КБз во 2022 година

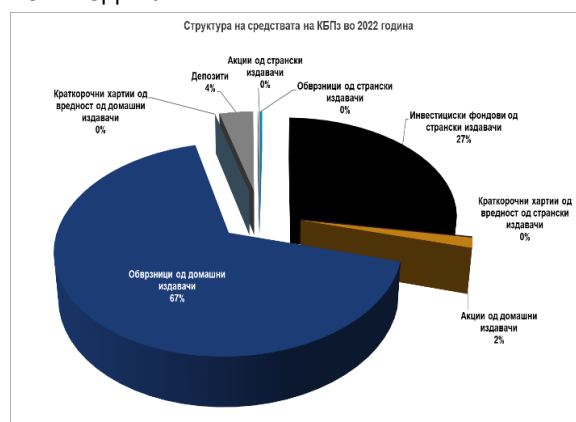
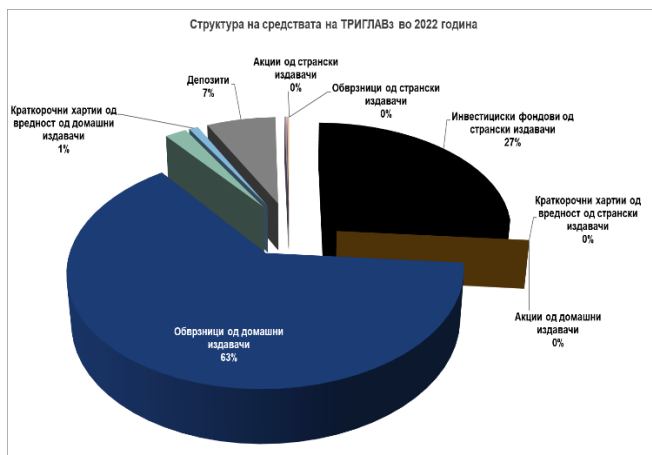

График: Структура на средствата на ТРИГЛАВз во 2022 година

Воведувањето на вториот столб имаше значајни позитивни импликации во градењето на одржлив пензискиот систем на Република Северна Македонија.

Со воведувањето на вториот столб се постигна поголема транспарентност во системот, поголема зависност од уплатите при проценка на износот и исплата на пензии, подобра евиденција во системот, дополнителен принос на акумулираните средства на членовите.

4.3. Перспективи: Воведување на мултифондови

Воведувањето на мултифондови е концепт кој е применет во голем број земји. Мултифондовите подразбираат создавање на повеќе портфолија со различна ризичност каде осигурениците самите ќе имаат избор во кој фонд да се вложат нивните средства. Генерално во фондовите со поголема ризичност е препорачливо да се инвестираат средствата на помладите членови, додека средствата на постарите членови препорачливо е да се инвестираат во конзервативни фондови, поради приближувањето на времето до пензионирање.

Безбедноста на средствата е еден од главните аргументи за воведување на мултифондови. Промените во движењата на финансиските пазари имаат изразено влијание врз средствата на фондовите. При надолни движења на пазарите најпогодени може да бидат токму членовите кои се најблиску до пензионирање. Поради тоа, на воведувањето на мултифондовите се гледа како на соодветно решение со кое би се избегнале вакви состојби.

На мултифондовите се гледа како на **фондови на животен циклус**.

Табела: Возрасни групи и соодветни видови на фондови

Возраст	Вид на фонд
До 35 години	Ризичен
35 – 50 години	Балансиран
Над 50 години	Конзервативен (со загарантиран минимален принос)

4.4. Нето-заменска стапка

Според актуарската проекција на актуарите од приватните пензиски друштва³ изработена согласно претходно дадени претпоставки од Светска Банка и очекувања на стапка на принос според историски податоци за принос на пензиските фондови, заменската стапка при пензионирање на член во повеќестолбен пензиски систем (односно од I и II столб), кој започнал со работа во 2017 во 2050 година би изнесувала 55,7% за маж и 53,9% за жена.

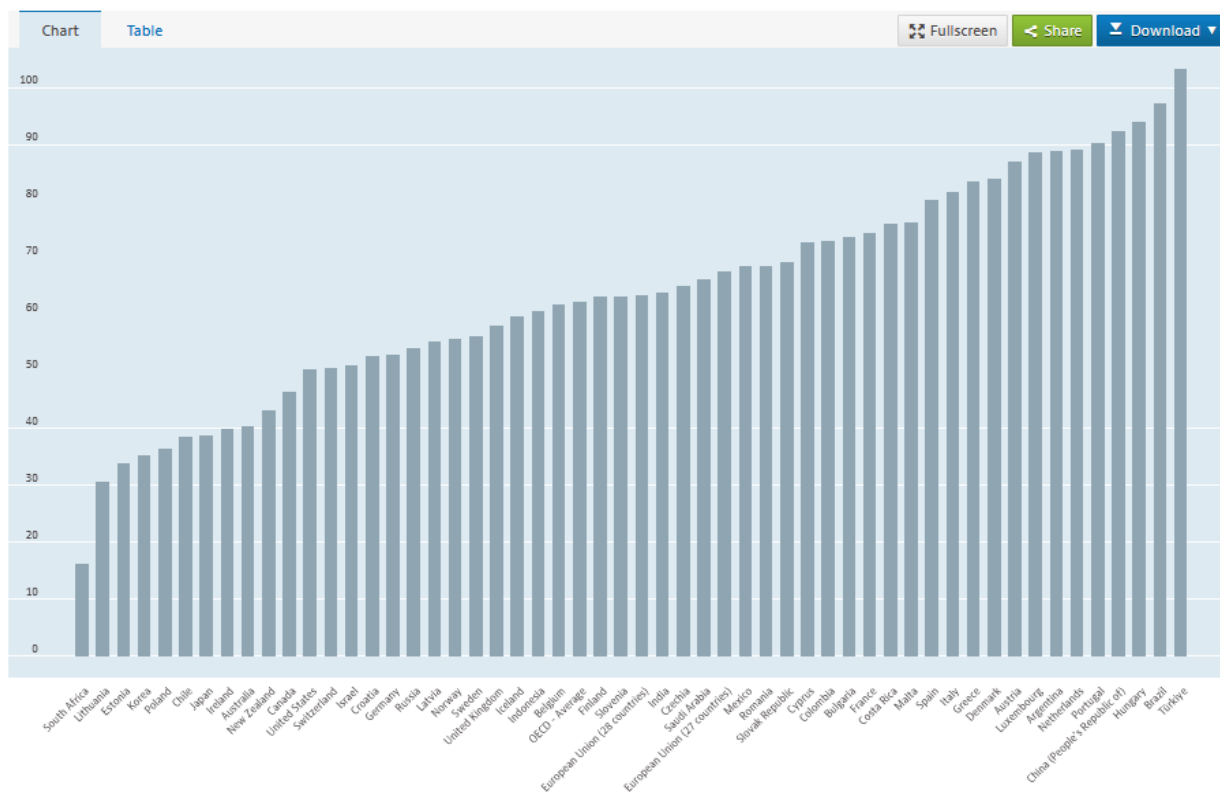
Табела: Актуарска проекција на заменски стапки при пензионирање на член во повеќестолбен пензиски систем

Година на почеток со работа	Година на пензионирање	Заменска стапка	
2017	2050	маж	жена
		55,7%	53,9%

Треба да се има во предвид дека при проекциите на идните износи на пензија е земено во предвид дека економските и демографските претпоставки нема да се променат и дека ќе продолжат да важат и во иднина, се до годината на пензионирање на осигуреникот.

График: Заменска стапка во избрани земји во 2020 година (или последно достапен податок)

Net pension replacement rates Men, % of pre-retirement earnings, 2020 or latest available

Извор: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/net-pension-replacement-rates/indicator/english_4b03f028-en

³Актуарска проекција на пензија за осигуреник од едностолбен и повеќестолбен пензиски систем, март 2017

For average earners with a full career, the net replacement rate from mandatory pension schemes at the normal retirement age **averages 62.4% across the OECD**, which is 10.6 percentage points higher than the average gross replacement rate. This reflects the higher effective tax and social contribution rates that people pay on their earnings than on their pensions in retirement, mostly due to the progressivity of tax systems, some tax advantages to pensions and lower social contributions on pension benefits. Net replacement rates vary across a large range, from under 35% in Estonia and Lithuania to 90% or more in Hungary, Portugal and Turkey for average-wage workers. For low earners (with half of average worker earnings), the average net replacement rate across OECD countries is 74.4% while it is 54.9% for high earners (200% of average worker earnings).

Извор: OECD, *Pensions at a Glance, 2021*

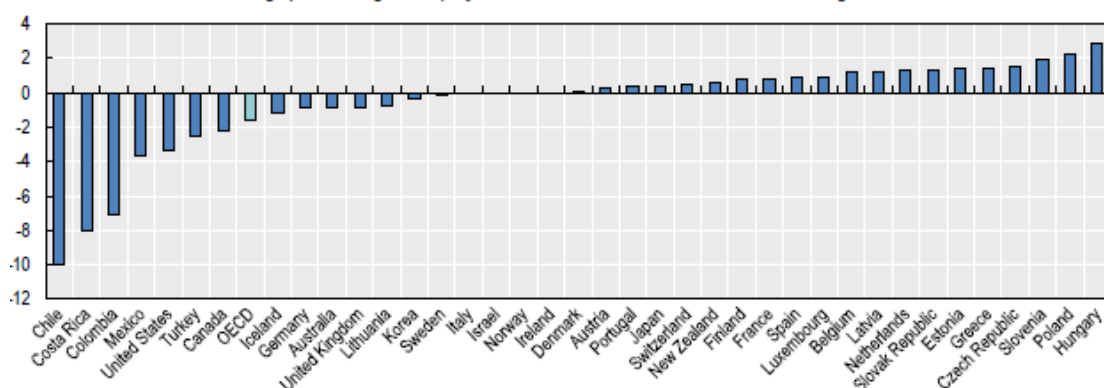
4.5. COVID-19

Во однос на ефектите од пандемијата на Ковид-19 врз капитално-финансираното пензиско осигурување, студиите на ОЕЦД покажуваат дека пандемијата имаше импакт врз придонесите во пензиските планови на глобално ниво. Притоа, од ОЕЦД истакнуваат дека ова влијание било повеќенасочно (и кај пензионирањето - преку промени во одлуките за пензионирање, и кај пензиските заштеди – преку раниот пристап до пензиските заштеди) и продолжило и во текот на 2021 година. Некои истражувања покажуваат дека во некои земји пандемијата придонела одреден број на работници да го одложат пензионирањето (ОК), додека во други земји да се пензионираат предвремено (САД). Исто така, во текот на 2020 година во некои земји се намалиле повлекувањата на придонеси кај постарото членство (САД), додека во други земји истото се зголемило, поради можноста за предвремен пристап до пензиските заштеди (Чиле и Перу) како мерка за поддршка на населението за време на пандемија.

Приказ: Влијание на ковид врз стапките на вработеност помеѓу лица на возраст од 55-64 години

Figure 6.10. COVID-19 has impacted the employment rates of those aged 55 to 64

Percentage point change in employment rate between 2019 and 2020 for those aged 55 to 64

Извор: OECD database Labour Market Statistics by sex and age: employment-population ratio

Во однос на ефектите од пандемијата во Р.С. Македонија во 2020 година и во 2021 година се забележува намалување на работната сила, како и намалување на бројот на осигуреници и забавување на растот на бројот на корисници на пензија. Сепак, нема истражувања кои

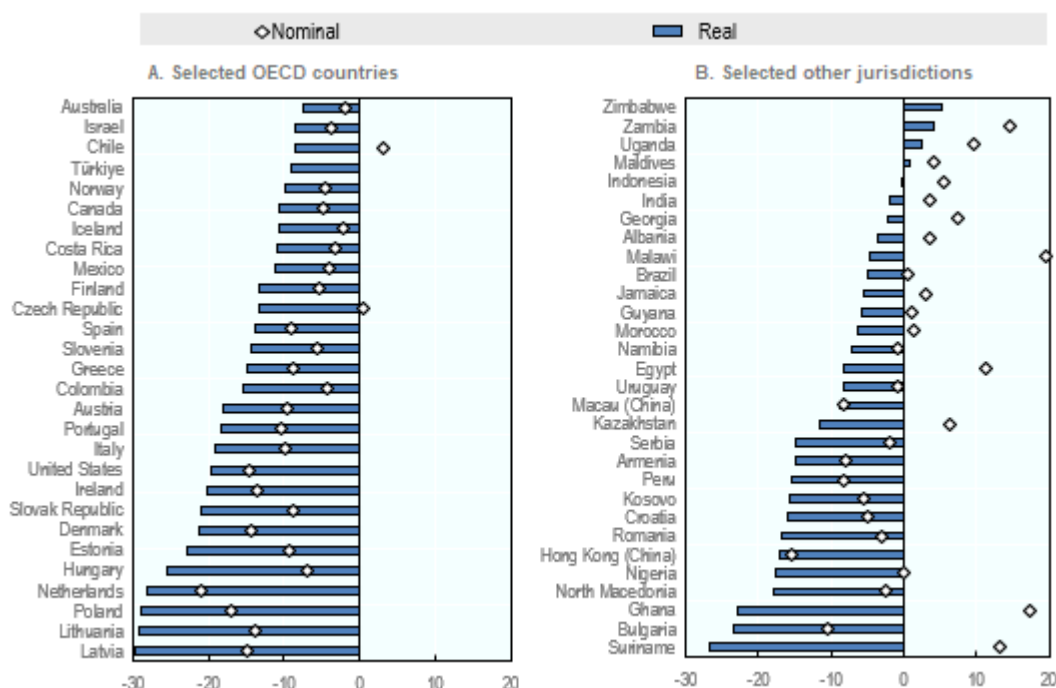
диференцираат колкав дел од овие промени се должат на негативните последици од пандемијата, а колкав дел отпаѓаат на други фактори, како миграционите движења.

4.6. Ефекти од воениот конфликт помеѓу Русија и Украина

ОЕЦД во својот годишен преглед на пензиските планови за 2022 година оценуваат дека воениот конфликт помеѓу Русија и Украина имаше повеќестрано влијание врз капитално финансираното пензиско осигурување. Директните ефекти тие ги согледуваат преку загубата на средства кај пензиските фондови директно инвестирани во руски компании или преку пад на вредноста на инструментите од компании кои иако се надвор од Русија или Украина, се директно негативно погодени од воените дејствија. Индиректните ефекти се согледуваат преку макро-економскиот канал, односно преку растот на инфлацијата и на каматните стапки и намалениот економски раст. Исто така, се истакнува зголемениот ризик од сајбер напади со кој се соочуваат пензиските фондови во услови на зголемени геополитички ризици.

Во Р. С. Македонија ефектите од воениот конфликт помеѓу Русија и Украина во рамки на капитално-финансираното пензиско осигурување доминантно се индиректни, преку раст на стапката на инфлација и следствено намалување на реалните приноси на пензиските фондови во 2022 година. Исто така и преку забавен економски раст и раст на каматните стапки во економијата.

График: Реална стапка на принос на инвестициите на пензиските фондови (2022)

Извор: OECD, Pension Markets in Focus, 2023

Секако треба да се има предвид дека разликите во остварените стапки на принос помеѓу различни јурисдикции произлегуваат во голема мера од различните законски инвестициони ограничувања. Во тој контекст треба да се потенцира дека постои потреба од унапредување на законската рамка во делот на инвестиционите ограничувања кои приватните пензиски фондови ги имаат во насока на поголеми можности за управување со ризиците како и за поголема

диверзификација на портфолијата на приватните пензиски фондови преку можност за инвестирање на одреден процент од средствата во недвижности, инфраструктура, берзански стоки и други алтернативни инвестиции следејќи го примерот на голем број развиени пензиски системи низ светот. Впрочем, случувањата во Чиле, се индикација дека за реализација на посакуваните нивоа на пензија покрај соодветна стапка на придонес кон втор столб, од суштинска важност е инвестиционите ограничувања да не бидат претесни, туку соодветно поставени, односно законската рамка да овозможи можности за инвестирање кои би донеле соодветни посакувани стапки на принос.

Навременото правилно структурирање на нивото на придонеси заедно со навремената оптимизација на управувањето со вложувањата се клучни за креирање долгорочни одржливи решенија за пензискиот систем особено во услови на неповолни демографски движења.

5. Пензискиот систем како дел од вкупните јавни финансии

Буџетот на Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Република Северна Македонија претставува вонбуџетски фонд кој влегува во вкупниот Буџет на Република Северна Македонија.

Така, Буџетот на Република Северна Македонија го сочинуваат средства на корисниците како и буџетите на вонбуџетските фондови, во кои покрај Фондот за пензиско и инвалидско осигурување влегуваат и Фондот за здравствено осигурување на Македонија; Фондот за патишта и Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија.

Приходите на буџетите на фондовите се обезбедуваат од:

- Придонеси
- Надоместоци
- Трансфери од буџетите
- Приходи од донации примени од земјата и странство
- Други приходи по разни основи согласно Законот за буџети.

Социјалните придонеси (ПИОСМ, ФЗО и Агенција за вработување) во 2022 година изнесувале 32,0% од вкупните приходи на Буџетот.

Табела: Приходи на буџетот на Република Северна Македонија (Централен Буџет и Буџет на фондови)

Година	Вкупни приходи	Даноци	Придонеси	Неданочни и приходи	Капитални приходи	Даноци од странство	Наплатени заеми дадени на домашни лица
2005	100.877	55.985	28.595	13.867	933	1.494	2
2006	104.044	59.774	30.766	10.706	948	1.423	427
2007	119.608	69.761	33.457	13.901	1.397	906	186
2008	136.411	76.854	28.249	18.400	1.390	1.327	191
2009	128.498	71.023	38.837	16.402	1.167	833	237
2010	132.149	73.753	38.687	16.569	1.157	1.458	524
2011	137.166	78.910	39.759	13.077	3.554	1.087	779
2012	138.115	76.617	40.765	12.626	4.433	3.045	629
2013	140.248	78.553	42.438	12.109	3.139	3.451	558
2014	145.929	85.125	44.185	10.627	1.881	3.383	728
2015	161.207	92.926	47.900	12.859	2.265	4.733	524
2016	169.356	100.062	50.300	12.973	1.977	3.648	396
2017	179.688	104.647	52.890	13.411	1.316	7.171	253
2018	188.505	114.456	56.538	12.260	2.197	2.978	76
2019	203.911	114.729	62.168	18.772	2.371	3.871	0
2020	196.343	109.218	65.053	15.123	2.139	4.810	0
2021	212.630	117.982	68.300	16.954	3.187	6.207	0
2022	238.900	136.458	74.371	19.171	3.330	5.570	0
2023	282.051	162.600	88.088	19.894	2.800	8.669	0

Извор: Министерство за финансии на РСМ (<https://www.finance.gov.mk>)

Структурата на расходите на Буџетот на РСМ ја забележуваме во наредната табела.

Табела: Расходи на буџетот на Република Северна Македонија

Година	Вкупни трошоци	Плати, наемнини и надоместоци	Стоки и услуги	Резерви	Трансфери	Камата	Капитални расходи
2005	100.219	22.835	12.802	182	51.597	2.611	10.192
2006	105.744	23.421	12.609	318	56.607	3.137	9.266
2007	117.455	23.607	14.440	366	62.386	2.915	13.741
2008	140.222	20.827	18.146	599	77.942	2.646	20.062
2009	139.393	22.699	16.656	564	84.601	2.445	13.428
2010	142.691	22.638	14.506	175	86.864	3.174	15.334
2011	148.649	23.147	13.853	105	90.363	3.471	17.710
2012	155.840	22.714	14.548	104	95.501	4.216	18.757
2013	159.505	22.566	14.783	94	100.845	4.606	16.611
2014	168.063	23.096	15.297	162	106.795	5.090	17.623
2015	180.632	24.685	17.274	814	112.734	6.458	18.667
2016	185.407	25.958	15.941	761	118.902	6.871	16.974
2017	196.584	26.204	15.281	65	126.762	8.409	19.863
2018	200.071	26.355	14.554	10	139.323	7.692	12.147
2019	217.542	27.751	16.266	0	147.600	8.112	17.813
2020	252.838	30.143	17.997	0	177.336	8.299	19.063
2021	247.567	31.394	21.322	0	161.398	9.478	23.975
2022	272.428	32.679	20.656	0	170.786	10.071	38.236
2023	324.810	34.880	23.631	0	204.625	12.923	48.751

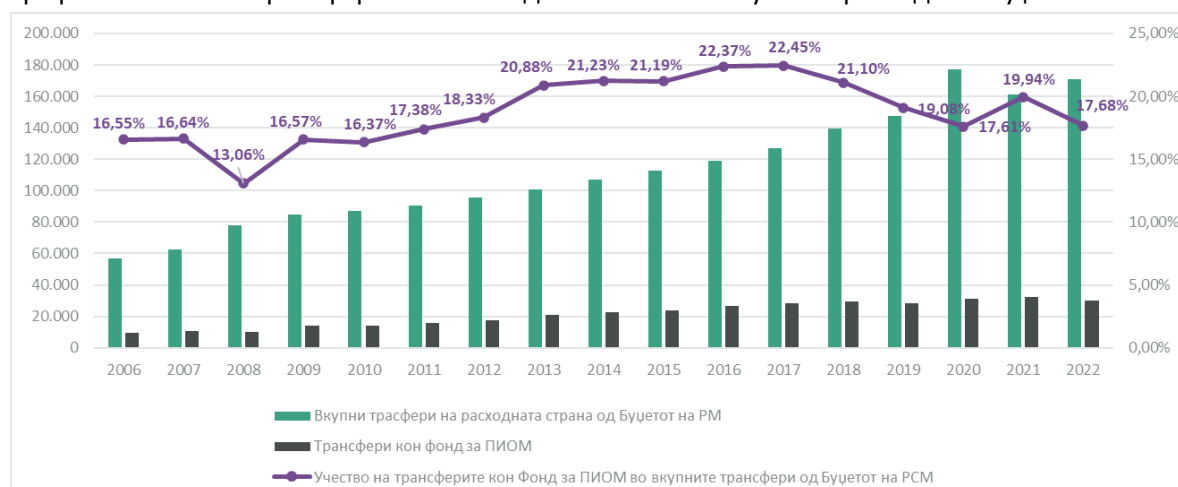
Извор: Министерство за финансии на РМ (<https://www.finance.gov.mk>)

Трансферите во вкупните расходи учествуваат со 62,69% во 2022 година, додека трансферите кон Фондот за ПИОСМ изнесуваат 17,68% од вкупните трансфери, односно 11,08% од вкупните расходи на Буџетот во 2022 година.

Табела: Учество на трансферите кон Фонд на ПИОСМ во вкупните расходи во Буџетот на РСМ

Година	Вкупни расходи	Вкупни трансфери на расходната страна од Буџетот на РМ	Учество на трансферите во вкупните расходи во Буџетот на РМ	Трансфери кон фонд за ПИОСМ	Учество на трансферите кон Фонд за ПИОСМ во вкупните трансфери од Буџетот на РСМ	Учество на трансферите кон Фонд за ПИОСМ во вкупните расходи во Буџетот на РСМ
2006	105.744	56.607	53,53%	9.370,9	16,55%	8,86%
2007	117.455	62.386	53,11%	10.378,5	16,64%	8,84%
2008	140.222	77.942	55,58%	10.182,0	13,06%	7,26%
2009	139.393	84.601	60,69%	14.020,9	16,57%	10,06%
2010	142.691	86.864	60,88%	14.218,1	16,37%	9,96%
2011	148.649	90.363	60,79%	15.705,0	17,38%	10,57%
2012	155.840	95.501	61,28%	17.503,3	18,33%	11,23%
2013	159.505	100.845	63,22%	21.060,8	20,88%	13,20%
2014	168.063	106.795	63,54%	22.677,7	21,23%	13,49%
2015	180.632	112.734	62,41%	23.890,9	21,19%	13,23%
2016	185.407	118.902	64,13%	26.599,5	22,37%	14,35%
2017	196.584	126.762	64,48%	28.457,0	22,45%	14,48%
2018	200.071	139.323	69,64%	29.391,9	21,10%	14,69%
2019	217.542	147.600	67,85%	28.166,0	19,08%	12,95%
2020	252.838	177.336	70,14%	31.230,0	17,61%	12,35%
2021	247.567	161.398	65,19%	32.178,0	19,94%	13,00%
2022	272.428	170.786	62,69%	30.197,0	17,68%	11,08%

График: Учество на трансферите кон Фонд на ПИОСМ во вкупните расходи во Буџетот на РСМ

Трансферните средства кон Фондот за ПИОСМ се значајна ставка на расходната страна на Буџетот на Република Северна Македонија. Овој износ бележи одредено намалување во последните години. Несомнено овие трансфери се неопходни за нормално функционирање на Фондот на ПИОСМ и секој понатамошен чекор во процесот на обезбедување одржливост на пензискиот систем треба да биде во насока на намалување на оваа ставка во Буџетот.

6. Заклучоци и препораки

Демографските трендови во Република Македонија се неповолни. Просечната возраст на населението се зголемува, додека стапката на фертилитет иако има одредено зголемување, сеуште е под просекот на земјите-членки на ЕУ. Коефициентот на старосна зависност е понизок во однос на европските земји, но овој како и останатите демографски индикатори бележи влошување. Демографскиот проблем во Република Македонија е значаен ризик фактор за одржливоста на пензискиот систем.

Неповолните економски состојби влијаат негативно на пазарот на труд. Состојбите на **пазарот на труд** во Република Македонија прикажуваат сеуште релативно висока стапка на невработеност, особено кај помладата популација, што не оди во прилог на обезбедувањето на одржливост на пензискиот систем. Покрај високата невработеност, пазарот на труд се соочува и со недостиг на квалификувана работна сила, особено во одредени сектори. Политиките со цел зголемување на вработеноста, а со тоа и зголемување на уплата на придонеси се аспект кој е од голема важност во обезбедувањето долгорочна одржливост на пензискиот систем. Сепак, овој аспект, без координирани политики за подобрување кај останатите аспекти, не може да придонесе за целосна одржливост на пензискиот систем.

Неодржливата состојба во пензискиот систем во првата декада по осамостојувањето на државата била причина за реформа на пензискиот систем во Република Македонија и стапувањето на сила на повеќестолбен пензиски систем.

Во однос на функционирањето на Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија, неговото ефикасно функционирање е загрозено доколку нема дотации од Буџетот на Република Македонија. Во 2022 година, Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Македонија, покривал 33,6% од своите вкупни расходи со средства од Буџетот на Република Северна Македонија. Овие средства претставуваат 3,4% од БДП.

Постоењето на вториот столб е во функција на структурно заздравување на системот на долг рок. Воведувањето на вториот столб имаше значајни позитивни импликации во градењето на одржлив пензискиот систем на Република Македонија.

Со воведувањето на вториот столб се постигна поголема транспарентност во системот, поголема зависност од уплатите при проценка на износот и исплата на пензии, подобра евиденција во системот, дополнителен принос на акумулираните средства на членовите.

Препораки

Дел од предложените решенија за надминување на неповолните состојби вклучуваат:

- 1) Преквалификација на дел од работната сила во земјата со цел намалување на невработеноста и надополнување на недостигот од работна сила во одредени сектори на пазарот на труд.
- 2) Потреба од увоз на работна сила од странство (поради недостиг на работници во одредени дејности каде што има недостиг на работна сила). Оваа мерка вклучува либерализација на пазарот на труд и зголемување на квотите за странските работници.
- 3) Следење во насока на систем со 5 столбови, согласно најновите препораки на Светска Банка.

Столб	Назив
Нулти столб	Минимален приход (flat income) - минимален износ на социјални трансфери од Буџетот кој нема да го оптоварува Фонд на ПИОМ
I столб	Фонд на ПИОСМ
II столб	Задолжително капитално финансирано пензиско осигурување (ЗКФПО)
III столб	Доброволно капитално финансирано пензиско осигурување (ДКФПО)
IV столб	Дополнителни бенефиции за пензионери: бесплатно здравство, бесплатен превоз и сл.

- 4) Етапно зголемување на вкупната стапка на придонес за пензиско осигурување.
- 5) Постепено зголемување на стапката на придонес во вториот столб.
- 6) Финансирање на трансферите од Буџетот на Република Северна Македонија кон Фонд на ПИОСМ со индиректни даноци (или со воведување на нови акцизи, пример: акциза на производи кои имаат штетни ефекти врз здравјето на луѓето, како што се производи кои содржат сода, производи кои содржат големи количини шеќер и сл.)
- 7) Зајакнување на III столб со колективни договори преку преговарање со синдикати и државата (Потенцијално наметнување на обврска кон приватниот сектор за вклучување на вработените во трет столб и издвојување на процент како придонес во ППШ, по примерот на K-15).

Изработка:

Марија Здравковска, Помлад управувач со ризици на пензиски фондови
Кристина Димитријевска, Раководител, Сектор за управување со ризици

Креирање на концепт и преглед:

Д-р Петар Талески, FRM Член на Управен Одбор